

HAKİM ATA ve Mİ'RÂC-NÂME'Sİ *

Kemal ERASLAN

GİRİŞ

Bu makalemizde **Mi'râc-nâme'sinin** iki varyantını sunduğumuz Hakîm Ata'nın asıl adı Süleyman, nisbesi ise Bakırğanîdir. Hakîm Ata hikmet tarzındaki manzumelerinde de Süleyman, Kul Süleyman, Süleyman Bakırğanî, Hakîm Süleyman, Hakîm Hâce, Hakîm Hâce Süleyman gibi çeşitli adlar kullanmıştır.

(*) **Mi'râc-nâme** metninin bir varyantı, **Bakırğan Kitabı** nın 1301/1884 tarihli Kazan baskısından, diğer varyantı ise merhum hocam değerli bilgîn A. Caferoğlu'nda bulunan yazma bir hikmet mecmuasından alındı. Hazırlamakta olduğum **Dîvan-ı Hikmet** edisyon kritiği için bu mecmuayı merhum hocam vefatından bir müddet önce istifademe vermişti. İçindeki hikmetleri istinsah ettikten sonra mecmuayı kendilerine iâde etmiştim.

Mecmua Türkistan'ca tertip edilmiş olup yüz kadar Hâce Ahmed-i Yesevî'ye âit hikmet ile, Ubeydî, Kul Şerifi, Fuzulî, Hâlis, Hâcî Sâlih, Garîbî, Hâmid, Meczub, Hüveydâ Fakîrî, Zelîlî gibi Yesevî tarzında hikmet yazanların birer-ikişer hikmetlerini içine almaktaydı (fazla bilgi için bk. A. Caferoğlu, **Türk Dili Tarihi**, II, İstanbul 1964, s. 84-86). Hakîm Ata'nın **Mi'râc-nâme'si** mecmuanın 306-327. sahifeleri arasında yer almakta olup 122 beyittir. Kazan baskılı **Bakırğan Kitabı**'ndaki **Mi'râc-nâme** metni ise 117 beyittir.

Merhum A. Caferoğlu, vefatından önce kitaplarını Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne bağışlamıştı. Bu kitapların katalog ve fişleri henüz tanzim edilme-

Hâce Ahmed-i Yesevî'nin nürüdi ve üçüncü halifesi olan Hakîm Ata'nın hayatına âit çeşitli efsânelerle hikmetleri, bilhassa şimal Türkleri arasında çok yaygındır. Bununla beraber merhum hocam R. R. Arat'ın belirttiği gibi, Hakîm Atia, halk arasında şeyhi Hâce Ahmed-i Yesevî kadar meşhur değildir. O şimal Türkleri arasında kerâmet sahibi bir veli olmaktan ziyade, halkın dinî hislerine tercüman olan, canlı tasvirleri ve gönüllere hitap eden eserleri ile tanınmış bir şahsiyettir (bk. İA., «**Hakîm Ata**» maddesi).

R. R. Arat, Hakîm Ata'nın efsânelerle dolu hal tercümesini ihtiva eden, müellifi meçhul Hakîm Ata Kitabı'nın ilk defa 1846'da Kazan'da basıldığını ve bu eserin 47 sahifelik bir risale olduğunu bildirirse de (bk. İA., «**Hakîm Ata**» maddesi), biz bu baskıyı görmedik. Mi'râc-nâme metninin bir varyantını aldığımız Hakîm Ata Kitabı'nın 1901 tarihli başka bir Kazan baskısı ise 16 sahifelik bir risaledir (bk. Türkiyat Enstitüsü Kitaplığı, no : 4939).

Bu risalede de yer alan ve Hakîm Ata'ya atfedilen meşhur efsâne, kısa hal tercümesi ile birlikte Alî Şîr Nevâyî'nin **Nesâyimü'l-mahabbe min şemâyimi'l-fütüvve** adlı sofiler tezkiresinde de bulunmaktadır ve şöyledir : «**Atı Süleymândur ve H'âce Ahmed-i Yesevî mürîdidür. Hemânâ H'âce bir kün tabbî buyurgandır. Matbahı otun yıtmeydür dip kilgendür. Alar aşhâbka digendürler ki yazıdın otun tirip kiltürüng. Ve ol zaman yağın yağadur irkendür. Aşhâb kim otun tiripdürler, alar hıdmetiğa kilgünçe yağın cihetidin otunlar öl bolğandır. Ve Hakîm Ata tirgen otunlarını tonığa çırmıp kuruğ kiltürgendür. H'âce hazretleri digendürler ki ay ferzend, hakîmâne iş kıldıng. Ve alarğa bu lakab andın kalğandır. Ve Hakim Atağa hikmet tili güyâ boluptur, andak ki annıg fevâyidi etrâk arasında meşhürdür. Ol cümledin bir budur ki :**

**Tiki turğan bütedür
Barğanlarını yutadur**

diği için, makalemizi hazırlarken yazmayı tekrar gözden geçirmek istediğimizde, kitapları arasında bulamadık. Büyük bir ihtimalle mecmua, fakültemize intikal etmeyen evrakları arasında bulunmaktadır. Bu yüzden mecmua hakkında ayrıntılı bilgi vermemiz mümkün olmadı.

Merhum hocamın aziz hatırasını şükranla anar, Tanrıdan rahmet dilerim.

**Barganlar kilmes boldı
Meger menzil andadır»****

(bk. K. Eraslan, *Ali Şîr Nevâyî : Nesâyimü'l-mahabbe min şemâyimi'l-fütüvve- Metin ve Dil Hüsusiyetleri* -, İstanbul 1969, s. 585, Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi).

Nevâyî'nin bu efsâneyi ve Hakîm Ata'nın, *Bakırğan Kitabı*'nda yer almayan bir dörtlüğünü zikretmesi dikkat çekicidir.

Hakîm Ata Kitabı'nda verilen bilgiye göre, Hakîm Ata, Buğra Han'ın kızı Anber Ana ile evlenmiş ve Anber Ana'dan üç oğlu olmuştur. Büyük oğlunun adı Muhammed Hâce, ortancasının adı Aşgar Hâce, küçüğünün adı ise Hubbî Hâce'dir (bk. *Bakırğan Kitabı*, s. 6). Hakîm Ata'nın ilk iki evladı hakkında bir bilgiye rastlayamadık, Hubbî Hâce hakkında ise R. R. Arat, onun kerâmet sahibi olup kadınlar tarafından takdir edildiğini ve hakkında *Hikâye-i Hubbî Hâce* adını taşıyan bir risale bulunduğunu ve bu risalenin *Hakîm Ata Kitabı*'ndaki malumatı naklettiğini bildirir (bk. İA., «*Hakîm Ata*» maddesi). Biz bu risaleyi göremediğimiz için, *Nesâyimü'l-mahabbe min şemâyimi'l-fütüvve*'deki bilgiyi nakletmeği faydalı buluyoruz : «*Mevlidi H̄vârezm eyâletidin ve nevâh̄sidindir. Anıñ evşâfı Türk ve Özbek halâyıkı arasında andın köprek ve meş-hürraqtur ki şerhka ihtiyâcı bolğay. Yigitlikte ötüptür. Yigitler ser-*

-
- (**) «*Adı Süleyman'dır ve Hâce Ahmed-i Yesevî mürididir. Güya Hâce bir gün yemek pişirilmesini buyurmuştur. Aşçısı odun yetmemektedir diyerek gelmiştir. Onlar ashaba demişlerdir ki yazıdan odun toplayıp getirin. Ve o zaman yağmur yağmaktadır. Ashab ki odun toplamışlardır. Onların huzuruna gelene kadar, yağmur sebebiyle odunlar ıslanmıştır. Ve Hakîm Ata topladığı odunları elbisesine sarıp getirmiştir. Hâce hazretleri demişlerdir ki ey oğul, akıllıca iş yaptın. Ve ona bu lakab bu sebepten kalmıştır. Ve Hakîm Ata'ya hikmet dili açılmıştır, o şekilde ki onun faydalı sözleri Türkler arasında meşhurdur. Bunlardan biri de budur ki :*

**Dik duran (ayakta olan) sona erer,
Varanları (gidenleri) ecel yutar,
Varanlar (gidenler) gelmez oldu,
Meğer menzil oradır (öbür dünyadadır).»**

veri Hubbî H'âce dirler. (s. 587) ***

Hakîm Ata'nın bilinen eserleri şunlardır :

1. **Bakırğan Kitabı** : 1301/1884'de Kazan'da basılmıştır. Bu kitapta daha ziyade Hakîm Ata'nın hikmetleri yer almakla beraber, içinde Hâce Ahmed-i Yesevî, Şems Âsî, Hudâdâd ve İkanî'ye âit bazı hikmetler de bulunmaktadır.

2. **Âhır Zaman Kitabı** : 1878'de Kazan'da basılan bu eseri görmemiz mümkün olamadı.

3. **Hazret-i Meryem Kitabı** : 1878'de Kazan'da basılan bu eser küçük boyda 8 sahifelik manzum bir risaledir.

Hakîm Ata'nın bu kitaplarda yer almayan daha bazı hikmetlerinin bulunduğu, incelediğimiz çeşitli hikmet mecmualarından anlaşılmaktadır.

Diğer hikmet yazarlarındaki gibi, Hakîm Ata'nın hikmetleri de şekil ve muhteva bakımından **Dîvân-ı Hikmet**'teki hikmetlere çok benzemektedir. Bu husûs, daha önce yayınladığımız **Azîm Hâce** ile **Hâlis'in hikmetlerinde** de açıkça göze çarpar (bk. K. Eraslan, **Azîm Hâce'nin Hikmetleri**, TDED., c. XIX, İstanbul 1971, s. 195-230; **Hâlis'in Hikmetleri**, TDED., c. XX, İstanbul 1973, s. 105-156).

Yesevî hikmetleri gibi Hakîm Ata'nın hikmetleri de yazılı edebiyatın malı olduğu kadar, sözlü edebiyatın da malı olduğu için zamanla büyük değişikliklere uğramıştır. Çeşitli baskılardaki hikmetlerle, yazma mecmualarda yer alan hikmetler karşılaştırıldığında, aynı hikmetin sâdece ses ve şekil husûsiyetleri bakımından değil, kelime kadrosu bakımından da farklılıklar gösterdiği görülür. Bu husûs sunduğumuz iki **Mî'râc-nâme** metni için de söz konusudur. Bundan başka her iki metinde yer alan beyitler sıra, miktar ve yapı bakımından da farklılıklar gösterir. Bir örnek olmak üzere her iki metnin kelime kadrosu bakımından taşıdığı farkları bir liste halinde belirtmeği uygun bulduk :

Caferoğlu Yazması

indür-

Kazan Baskısı

uzur-

(***) «Doğum yeri Hârezm eyaletinden ve çevresindedir. Onun vasıfları Türk ve Özbek halkı arasında o kadar çok ve meşhurdur ki şerhe gerek yoktur. Gençlikte dünyadan göçmüştür. Yigitler önderi Hubbî Hâce derler.»

huf ^h ten	yassıg
ēşik	kapuğ
yētkür-	tigür-
yaman	bisyār
göşt	it
dūşeh	tamuğ
sal-	köy-
behişt	uçmağ
āvāz	ün
sebzī	yaşıl
oñg	sağ
çaqır-	ay-
ba'zı	kimi
toğ	gerd

7 + 7 = 14'lü hece vezniyle yazılan **Mi'râc-nâme** metinlerinde vezin bozukluğu yanında ifâde bozuklukları da büyük ölçüde göze çarpar. Biz metnin transkripsiyonunda bu aksaklıklardan bir kısmını köşeli parantez içinde tainamlayarak gidermeğe çalıştık, bazıalarını da dip notta belirttik. İki metin arasındaki fark dip notta belirtme hududlarını çok aştığından, metinleri olduğu gibi birlikte vermeğe mecbur kaldık.

İslamî Türk Edbiyatı'nda çok işlenen bir konu olduğundan Mi'râc hadisesi üzerinde burada bilinenleri tekrarlamayı gereksiz bulduk. Metin yanında, tam bir sözlük ve işletme ekleri listesi ile bâzı kelimelerle ilgili filolojik notların eklenmesini faydalı gördük.

C A F E R O Ğ L U Y A Z M A S I

306 Mİ'RÂC-NÂMETÜ'L-ĤAZRET SALLA'LLÂHU 'ALEYHI

1 Bir ü barlık ol Kâdir körünğ nazar kıldı-ya
Muşafâ[nı] indürüp bizni ümmet kıldı-ya

307 2 'A tâ yiberdi bizge ümmet için Resülñ
Biz dik 'aşl ümmetke andağ resül bërdi-ya

3 Resülğa bolğan ümmet kıyâmetde bolur şâd
Bolur düzeğdin âzâd cevlan kıılır dëdi-ya

- 4 Resül mescidge kirdi huften namazın kıldı
Ebū Cehil eşikdin nāgāh ötüp bardı-ya
- 5 Ebū Cehlning yanında seksen kişi kaşıda
Nāgāh Resülni körgeç heybet birlen baktı-ya
- 6 Mel'un ağzını açtı cādūçı Ahmed dedi
Seniñ dik [bir] cādūger 'ālemde yok dedi-ya
- 7 DİNİMİZNI ÖGÜRDÜNG halāyıkani azğurduñg
Cādūlukni yetkürdüñg artuk öksük dedi-ya
- 308 8 Resül sözün eşitti köñgli yaman ağrıdı
Ummühānning öyige Resül barıp kirdi-ya
- 9 Resül seccāde saldı Tenğriğa namāz kıldı
Hak kulluğın kılıban Rabge zārın aydı-ya
- 10 Üç yüz on üç mürselni anda şeff' kiltürdi
Sırrın Hakka kılıban tekye kılıp turdı-ya
- 11 Körüñg Hudā şan'atın mihmān kılur Resüln
Körmeklikke didārın hazretiñge erdi-ya
- 12 Hakdın nidā aytıldı Cebrā'İlni bar dedi
Fermān kıldım men sañga selām ayğil dedi-ya
- 13 Boldı fermān kim sañga ayğil hür [u] kuşūrğa
Yıgılsunlar bir yirge nazar vaktı boldı-ya
- 309 14 Nāgāh Cebrā'İl kildi Hak selāmın tigürdi
Uçmak içige kirip Burāk alıp çıktı-ya
- 15 Kökler kapuğı açıldı Burāk alıban çıktı
Fermān kıldım Rızvānğa Burāk minsün dedi-ya
- 16 Burāk eşikte turdı Cebrā'İl öyge kirdi
Muhamedni eşikke ol dem alıp çıktı-ya
- 17 Resül aydı Cebrā'İl 'acāyibdür bu müşkil
Tızrak [kilür] siz marğa kıyamet mü dedi-ya

(4) Vezin gereği **Ebū Cehil** şeklinde okundu.

(10) Bu beyit Kazan baskısında yok.

(15) Birinci mısradan vezin bakımından bir hece fazlalık olduğu gibi, bu beyit Kazan baskısında da yok.

(17) Bu beyit Kazan baskısında yok.

- 18 Tâ bolğunça kıyâmet bu dem kutluğ sa'âdet
Döst döstğa rāzī aytur mi'rāc tūni dēdi-ya
- 19 Resül çıkıban kildi baqtı Burākıni kördi
Hak kudretin körübeı bes 'acāyib kaldı-ya
- 310 20 Yüzin nürdın yaratmış közi gevherdin êrmış
Ol hālîk-ı bir ü bar şol şüretde kıldı-ya
- 21 Başı anıñg yâkütđın kulaqları 'aķıķđın
Boyunu aķ zeberced tişi dürđin êrdi-ya
- 22 Uçası çın zümürüd süngekleri yâkütđın
Göştı anıñg za'ferān içi 'anber êrdi-ya
- 23 Tügi [hem] aķ yıfardın kıyruķları cevherdin
Ayaķları gevherdin sım [ü] altun êrdi-ya
- 24 Atdın êrdi uluğrak tivedin êrdi kiçikrek
Her bir basmış kademı yêtmış miñg yıl êrdi-ya
- 25 Kı zıl yâküt igeri üzengüsi zümürüd
Burāk Resülni körgeç selām kılıp turdı-ya
- 311 26 Resül 'aleyke aldı Burāk kaşığa kildi
Burāk Resülni körüp tizgin salıp kaçtı-ya
- 27 Burāk Resülđın kaçtı Cebā'ıl hay hay [dē]di
Bī-deblik bolmağıl bolma 'aşı dēdi-ya
- 28 'Aşıl er işi düşvār körmesler anda dīdār
'Azāb kılğay ol Cebbār ornı dūzeh dēdi-ya
- 29 Burāk bu söz eşitti başını yirge saldı
Köz yaşını aķurup hācetim bar dēdi-ya
- 30 Yüz miñg burāk hızmıetde ārzü kıılır Hāzretke
Yörüpdürler behiştde barçası kem dēdi-ya
- 31 Aydı Burāk ay Ahmed meniñg birlen kılğıl 'ahd
Kıyâmet kün bolğanda meni miniñg dēdi-ya
- 312 32 'Älem fahr[ı] Muħammed Burāk birlen kıldı 'ahd
Cebrā'ıl bilip anda tizgin alıp tuttı-ya

(18) Bu beyit Kazan baskısında yok.

(24) Birinci mısradada vezin bakımından bir hece fazlalık var.

(28) Metinde **düşvār** kelimesi **dişvār** şeklinde yazılmış.

- 33 Cılavıda Cebrâ'îl oñg yanında Mikâ'îl
Sol yanında İsrâfîl anda hâzır turdı-ya
- 34 Dü-şenbe kêçesi êrdi Resûl andın atlandı
Mekke şehridin çıkıp olar rvân boldı-ya
- 35 Âvâz kildi oñg qoldın Resûl derhâl eşitti
Meyil aña kılmadı andın Resûl ötti-ya
- 36 Âvâz kildi sol qoldın iltifâtî kılmadı
Hiç nazâr hem salmadı andın ötüp bardı-ya
- 37 Resûl aydı Cebrâ'îl °aceb turur bu müşkil
Âvâz kilgen oñgdın sol ne âvâzdur dēdi-ya
- 313 38 Cebrâ'îl aydı Aḥmed zihî körgüz sa°âdet
Sen olargâ meyl kılsañg ümmet ḥarâb êrdi-ya
- 39 Oñg qoldın kilgen âvâz cühüd êrdi ol mel'ûn
İltifât[î] kılmadıñg ümmet râḥat taptı-ya
- 40 Sol qoldın kilgen âvâz dünyâ êrdi ol gaddâr
Yaḥşı kıldıñg baqmadıñg anda maḥrû qaldı-ya
- 41 **Resûl bu söz eşitti müşkilleri ḥal boldı**
Köz[in] yumup açkunça Mescid-Akşâ bardı-ya
- 42 Resûl anda susadı şerbet alıban kildi
Resûl baqıban turdı tōrt kâsede êrdi-ya
- 43 Biri anıñg ḥamırdın biri anıñg engübîn
Biri anıñg ürünğ süt şehd ü şeker êrdi-ya
- 314 44 Resûl ḥamrdın almadı engübînga baqmadı
İki kâseni alıp Resûul derhâl içti-ya
- 45 Tōrt ton kildi Resûlğa sarıg kara sebiz aq
Sarıg qararı qoydı sebiz aqını aldı-ya
- 46 Cebrâ'îl ay[dı] dōstum sarıg qararı qoyduñg
Peyğamberlik bildürüp yaḥşı kıldıñg dēdi-ya

(34) Birinci mısradada vezin bakımından bir hece fazlalık olduğu gibi, bu beyit Kazan baskısında yok.

(35) Vezin gereği **meyil** şeklinde okundu.

(44) Vezin gereği **hamır** şeklinde okundu.

- 47 Resûl bu söz eşitti müşkilleri hâl boldı
Körüp sırlarını [ol dem] Mescid-Akşâ bardı-ya
- 48 Resûl mescidge kirdi peygamberlerni kördi
Barça turup olarğa anda selâm kıldı-ya
- 49 Resûl 'aleykin aldı barı birle körüşti
Olar içre Resûl ay özge yulduz êrdi-ya
- 315 50 Üç yüz on üç mürsller dört yüz kırk dört nebîler
Soñgra kilmiş velîler barça hâzır êrdi-ya
- 51 Mûsâ aytur ay Âdem zihî sa'âdet bu dem
Safiiyyu'llâh sizdür siz imâni boluñg dâdi-ya
- 52 Âdem Mûsâğa baqtı kaçan revâdur dâdi
Muştafânıñ aldıda bizge imâm dâdi-ya
- 53 Resûl imâm boluban peygamberler şaf turdı
Hâk kulluğın kılıban selâm anda bêrdi-ya
- 54 Arka mihrâbka koydı peygamberlerge baqtı
Resûl münâcât kıldı barça âmîn dâdi-ya
- 55 Du'â kılıban koqtı şarîrâ kaşığa kildi
Şahrâ taşıdın aştı peygamberler qaldı-ya
- 316 56 Peygamberniñ [aldığa] nürdın nerdibân koydılar
Anda Resûl aşıban kök kapuğğa yetti-ya
- 57 Kök kapuğı açıldı feriştelerni kö[r]di
Gürûh gürûh kiliben Muştafânı kördi-ya
- 58 Evvelgi kökke uçtı feriştelerni kördi
Hâk kulluğın kılıban Rabge râzın aydı-ya
- 59 Andın ötüben bardı ikinci kökke yetti
K'anda horâsnı kördi. Cebrâ'ildin sordı-ya
- 60 Cibrîl aydı horâsdur vaktın saklap turupdur
Munda çağırsa horûs anda çarlar dâdi-ya
- 61 Üçünçi kökke uçtı feriştelerni kördi
Yarım tenleri otđın yarım qardın êrdi-ya

(56) Birinci mısra vezin ve ifâde bakımından bozuk.

(59) k'anda kelimesi metinde k'onda şeklinde yazılmış.

- 317 62 Törtünçi kökke aştı 'İsâ resûlnı kördi
Anda Resûlnı körüp turup selâm kıldı-ya
- 63 Resûl 'aleykin [aldı] Beytü'l-ma'mûrga kirdi
Hak kulluğın kılıban anda selâm berdi-ya
- 64 Beşinçi kökke aştı Mûsâ resûlnı kördi
İkilesi sözleşip anda fırsat turdı-ya
- 65 Altınçı kökke aştı feriştelerni kördi
Tenleride başı yok rabbiye'l-a'lâ dedi-ya
- 66 Yetinçi kökke aştı feriştelerni kördi
Kaysısını bilmedi zamân karâr kıldı-ya
- 67 Ba'zısıdur kıyamda ba'zısıdur rükû'da
Ba'zısıdur sücûdda rabbiye'l-a'lâ dedi-ya
- 318 68 Resûl yokaı baktı 'arş-ı a'lânı kördi
Yete minğ bu dünyâça tañğ 'acâyib kaldı-ya
- 69 'Arşke yavukrak yetti Haknıñ şıfatın kördi
Muştafâning ağızığa bi nemerse tamdı-ya
- 70 Baldın erdi süçükrak kardın erdi savukrak
Üç yüz altmış temüri yaruk bolup kaldı-ya
- 71 Resûl halkığa tamdı köñgli kün dik yarudı
'İlm-i hikmet içinde mevc uruban turdı-ya
- 72 Hakdın nidâ yetildi 'arşke kadem koy dedi
Habîbu'llâh ol demde keş[ni] salay dedi-ya
- 73 Yarlık yiberdi Settâr salmağıl na'leyn zinhâr
Na'leyn birle koy kadem toğı kalsun dedi-ya
- 319 74 'Arşdın ötüben bardı sidre makâmğa yetti
Ol makâmğa yetiben ümmetlerim dedi-ya
- 75 Yetip ufuk makâmğa ol Hazret-i Cebrâ'îl
Kaytıp anda yıglaban köp 'özzürler kıldı-ya
- 76 Meniñ makâm[ım] ufuk mundın narı menzil yok
Eyâ Resûl munı uk bāver kılıñğ dedi-va

(71) Bu beyit Kazan baskısınca yok.

(75) Vezin gereği 'özür şeklinde okundu.

- 77 Refref yêtiben kildi Resûl-Refrefge mindi
Sansız hicâblar kêçip kâbe kavseyn bardı-ya
- 78 Körgil Hudâniñ şunın mihmân kıılır Resûlın
Et-tahıyyât selâmin Muştafâğa aydı-ya
- 79 Resûl özidin kitti Hâk selâmin êşitti
Bî-huş boluban yattı zamân qarâr kııldı-ya
- 320 80 Resûl hüşığa kildi tırak ʿaleykin aldı
ki ilgin köterip duʿâ kıılıp turdı-ya
- 81 Hâkdın nidâ aytıldı ne kiltürdüñg dep aydı
Döst döstüğe kilgende hâli kilmes dâdi-ya
- 82 Hâcetimni revâ kııl andın soñgra tiler men
Bir nêmerse kiltürdüm sende yoqtur dâdi-ya
- 83 Tört nêmerse kiltürdüm yoqtur seniñg genciñde
Cürüm hâcet yoqsızlık tört[ünç] yazuq dâdi-ya
- 84 Oñg qolumda niyâzın: sol qolumda hâcetim
Ümmetlerim yazuqın ʿafiv kıılıñg dâdi-ya
- 85 Enbiyâlar serveri evliyâlar rehberi
İki ʿâlem çerâğı kil merhabâ dâdi-ya
- 321 86 Cümle deryâlarını men şehd [ü] şeker yarattım
Her qayda kim sen barsañg bile barsun dâdi-ya
- 87 Barça dirahıtlarını men kîmyâ-yı cân yarattım
..... yaş yandurdum dâdi-ya
- 88 Eyâ döstüm Muḥammed nêçe aytur sen ümmet
Ümmetleriñg yazuqın kêçürdüm men dâdi-ya
- 89 Hâbîbim sen Muḥammed ümmetiñni kêçürdüm
Resûl anda sivünüp hoş-vaqt bolup turdı-ya
- 90 Bu dünyâ ve ol dünyâ seniñg üçün yarattım
Kıyâmet künide [sen] rızâ bolsañg dâdi-ya

(79) Bu beyit Kazan baskısında yok.

(81) **kiltürdüñg** kelimesi metinde **kiltürdüñ** şeklinde yazılmıştır.

(83) Vezin gereği **cürüm** şeklinde okundu.

(84) Vezin gereği ʿ**afiv** şeklinde okundu.

(89) Bu beyit Kazan baskısında yok.

(90) Beyitte **Levlâke levlâke lemâ hâlektu eflâke**. Sen olma-
saydın.

- 91 Rahmet hil'atın keydi mağfired t'acın urdı
Resül neçe rāz aytıp hoş-vakt bolup turdı-ya
- 323 92 Resül hazretidin yandı arkasığa evrülđi
Yete düzehni kördi ot saçraban turdı-ya
- 93 Her bir düzeh içinde feriştelerni kördi
Otdın gürzî alıban tutup turur erdi-ya
- 94 Kara erdi yüzleri çakır erdi közleri
Yarım teni otdındur yarım kardın erdi-ya
- 95 Bir gürühni tutuban ot içige salıban
Tillerin arkasından tartıp turar erdi-ya
- 96 Bir gürühni tutuban imçekidin asıban
Bir gürühniñ boynığa otdın zencir erdi-ya
- 97 Hāviyeniñ içinde iki kimersenı kördi
Tanıp ata anasın tañg °acāyib kaldı-ya
- 323 98 Otdın erdi keşleri katrān erdi tonları
Resül olarnı kördi hayran bolup turdı-ya
- 99 Olar ayttı ay ferzend bizni körüp bol melül
Nāle kılıp kim olar rahim kılğıl dedi-ya
- 100 Bizni munda koymağıl Hudāyınğdın tilegil
Nevmīd koyup kitmğil eyā ferzend dedi-ya
- 101 Resül bu sözni eşitti köngli perişān boldı
Hakdın nidā aytıldı bularnı koy dedi-ya
- 102 Kildi nidā-yı Cebbār ay sıvgülük habībim
İki döst bir köngülge hergiz sıgmas dedi-ya
- 103 Eyā dostum Muhammed iki işniñ birin kıl
Ata anañnı değıl veyā ümmet dedi-ya
- 324 104 Resül aydı ay Rahmān ata anam iki cān
Ümmetlerim miñg elvān kabül kılğıl dedi-ya

(91) urdı kelimesi metinde uradı şeklinde yazılmıştır.

(97) İkinci mısra vezin bakımından bozuk.

(99) Vezin gereği rahim şeklinde okundu.

(100) nevmīd kelimesi metinde nā-ümīd şeklindedir.

(101) Birinci mısra vezin bakımından bozuk.

- 105 Atadın hem kêçer men anadın hem kêçer men
Ümmetlerim tiler men 'afiv kılgıl dâdi-ya
- 106 Resûl düzehdin ötti oñg qolıǵa evrüldi
Sekiz behiştni kördi tañg 'acâyib qaldı-ya
- 107 Cennet sarı bardılar hûrlar qarşu kildiler
Muştafanıñ başıǵa dürr ü güher saçtı-ya
- 108 Behişt eşikin aştı közi uçmaqǵa tüşti
Tört arıǵda su kördi tañg 'acâyib qaldı-ya
- 109 Biri anıñg su êrdi biri anıñg ürüñg süt
Biri anıñg engübîn şehd [ü] şeker êrdi-ya
- 325 110 Nêçe çaylar kördiler temâşâlar kıldılar
Köñgülleri açılıp ğanı [u] ğaşylar kitti-ya
- 111 Bir behiştni kördiler kâfürdın yaratıp
Etrâfları zümürrüd körüben tañg qaldı-ya
- 112 Tahtları anıñg nürdın köşkleri [hem] 'anberdin
Añǵa nazar salıban hayrân bolup turdı-ya
- 113 Her uçmaqñıñ içinde turfa köşk[ler] yaratmış
Her bir köşk[nüñg] içinde yêtmiş miñg hûr êrdi-ya
- 114 Mü'min üçün burâqlar reyhân otını otlarlar
Kevşer suyn içerler cevlan kıılır êrdi-ya
- 115 Resûl bularnı kördi öz maqmıǵa yandı
Mekke şehriǵe Resûl ol dem kilip kirdi-ya
- 327 116 Resûl yêtiben kildi Burâqǵa 'özrler kıldı
Burâq ruḥşat alıban menziliǵa bardı-ya
- 117 Resûlnıñg yatқан ornı yene ısıǵ turupdur
Salıp kitken zencirler kıımırlaşur êrdi-ya
- 118 Subḥ örleben tañg attı Resûl mescidge kirdi
Aşhâbǵa râzın aydı barça belî dâdi-ya

(105) Vezin gereği 'afiv şeklinde okundu.

(109) ürüñg kelimesi metinde reng şeklinde yazılmıştır.

(110) Bu beyit Kazan baskısında yoktur.

(117) Birinci mısradada yen kelimesinden sonra el-hâl kelimesi gelmektedir.

- 119 Barça belî dēdiler muṭîc bolup turdılar
İnanmagen münāfıqlar yüzi qara boldı-ya
- 120 ʿAbdu'llāh İbn-i ʿAbbās su'āl itti Resūldın
Kördiler mü didārın Resūl belî dēdi-ya
- 121 Resūl mi'rācın eşit künde İmānıñ yarut
Zāhir bātınıñ yarut nürdın şafā kildi-ya
- 327 122 Kūl Süleymān söz aydı Resūl mi'rācın yaydı
Mi'rāc-ı Aḫmedni aydı dōstlarğa yādgār qoydı-ya

K A Z A N B A S K I S I

- 120 1 Ol bir ü bar-ı irklik körklük naẓar kıldı-ya
Muştafānı uzruban bizni ümmet kıldı-ya
- 2 ʿAṭā yiberdi bizge ümmet kıldı Resūlge
Biz dik ʿāşī kullarğa anı resūl kıldı-ya
- 130 3 Resūlğa bolğan ümmet ʿaraşātda bolur şād
Bolur düzeḥden āzād anda cevlan kıldı-ya
- 4 Her kim aña yetmedi İmānıga kirmedi
Köyüp düzeḥ içinde cāvidāne qaldı-ya
- 5 Öz nürındın yaratdı Ḥabīb teyüp aṭ qoydı
Ḥicāblardın ötüben kābe qavseyn bardı-ya
- 6 Resūl mescidge kirdi yassıg namāzın kıldı
Ebū Cehil qapuğdın nāgāh ötüp bardı-ya
- 7 Dīnimizni ardurdıñ ḥalāyıkını evürdiñ
Cādūlıkını tigürdiñ artuq iksük tēdi-ya
- 8 Mel'un ağızını açdı cādū Muḫammed dēdi
Sen dik cādū cihānda bolmağay hıç tēdi-ya
- 9 Ebū Cehil qapuğda seksen kişi qaşında
Nāgāh Resūlnı körüp heybet birle baqdı-ya

(119) İkinci mısrada vezin bozuk.

(122) Her iki mısrada da vezin bozuk.

(4) Bu beyit Caferoğlu yazmasında yok.

(5) Bu beyit Caferoğlu yazmasında yok.

(6) Vezin gereği **Ebū Cehil** şeklinde okundu.

(9) Vezin gereği **Ebū Cehil** şeklinde okundu.

- 10 Resûl bunı eşitdi köngli bisyâr ağrıdı
Ümmühânî öyige Resûl ötip bardı-ya
- 11 Resûl seccâde saldı tekye namâzın kıldı
Hâk kulluğın kıluban Hâkğa zârın dâdi-ya
- 12 Üç yüz on üç mürseller şeff^c kiltürdi anlar
Sırını Hâkğa ulaban tekye kılip katdı-ya
- 13 Resûl tekiye kıldı teni âsâyiş tapdı
Nefsi gulğul kıluban köngli oyağ êrdi-ya
- 14 Körüng Hudâniנג şun^cın mihmân kılor resûlin
Körmekke didârını Hâzretke ündedi-ya
- 15 Hâkdın nidâ yêtildi Cebrâ'ilge bar tedi
Fermân tigür Rızvânga Burâk alğil tedi-ya
- 131 16 Fermân tigür Rızvânga aytsun hür [u] kuşürga
Yıgılsun têt hucreğa nazâr vaqtı boldı-ya
- 17 Nâgâh Cebrâ'il kildi Hâk selâmın tigürdi
Uçmağ içige kirip Burâk alıp çıkdı-ya
- 18 Burâk êşikde turdı Cebrâ'il özi kirdi
Muştafânı oygatıp olup anı çıkdı-ya
- 19 Resûl çıkuban kildi baqdı Burâknı kördi
Hâk şun^cını körüben tañg 'acâyib qaldı-ya
- 20 Yüzin nürdın yaratmış közi gevherdin êrmiş
İrinleri la'aldın tişi dürdin êrdi-ya
- 21 Başı anıñg incüdin kulaqları 'aқиқdin
Dudağı anıñg zeberced dişi mercân êrdi-ya
- 22 Uçası çın yâkütđin süñgekleri zümürürd
İti anıñg zağferân içi 'anber êrdi-ya
- 23 Tügi anıñg yupardın yâl kuyruğı reyhândın
Ayakları gevherdin sım [ü] altun êrdi-ya

(11) **tekye** kelimesi metinde **teyke** şeklinde yazılmıştır.

(13) Vezin gereği **tekiye** şeklinde okundu; ayrıca beyit Caferoğlu yazmasında yok.

(20) Vezin gereği **la'aldın** şeklinde okundu

(21) İkinci mısradaki vezin bozuk.

- 24 Atdın erdi uluğrak tivedin hem kiçikrek
Her bir başmış kademi bir yıllık yol erdi-ya
- 25 Kızıl yâkûtdın iger yüzi kişige benğzer
Burāk Resûlnı körgeç yûknüp selām kıldı-ya
- 26 Resûl ‘aleyküm aldı Burāk kaşığa kildi
Burāk hezîmet alıp tezgin saçrap kaçdı-ya
- 27 Burāk Resûldın kaçdı Cebrâ’îl anğa haykırdı
Edebsizlik kılmağıl ‘asî bolma tedi-ya
- 28 ‘Asîler işi düşvâr anda körmegey didâr
‘Azâb kılğuçı Cebbâr ornı tamuğ tedi-ya
- 132 29 Burāk bu sözni eşitdi başını yirge koydı
Közdin yaşın akızdı hâcetim bar tedi-ya
- 30 Yüz miñg burāk uçmağda turupdurlar hızmetde
Barça sizniñg hazretde ârzülukdur tedi-ya
- 31 Burāk aydı ay Ahmed meniñg birle kılğıl ‘ahd
‘Araşatniñg küninde meni mingil tedi-ya
- 32 Resû anda ‘ahd itdi hâşşe bolğıl kil dedi
Başdın saçın [1] aldı çın çın inan tedi-ya
- 33 ‘Âlem fahrı Muhammed Burāk birle kıldı ‘ahd
Cebrâ’îl kılıp ‘izzet tizginini tutdı-ya
- 34 Cebrâ’îl tizginin tutdı Mikkâ’îl üzengü başdı
İsrâfil koltuklaban Resûl anda mindi-ya
- 35 Onğ yanında Cebrâ’îl sol yanında Mikâ’îl
Aldında hem İsrâfil ‘Azrâ’îl şonğ erdi-ya

(27) Vezin bakımından **Cebrâ’îl** kelimesi yerinde **Cibril** kelimesi olmalıydı.

(29) Birinci mısraıda vezin bakımından fazlalık vardır.

(32) Bu beyit Caferoğlu yazmasında yok.

(34) Birinci mısradada vezin bakımından iki hece fazlalık vardır; ayrıca bu beyit Caferoğlu yazmasında yoktur.

- 36 Ong yanındın ün kildi Resül anı eşitdi
Meyil anğa kılmadı andın ötüp bardı-ya
- 37 Yeti kademdın ötti sol yanındın ün kildi
İltifatın kılmadı melek tahsîn kıldı-ya
- 38 Resül anda susadı şerbet inüben kildi
Resül bakıban kördi tört kadehde erdi-ya
- 39 Biri anıñg hamr erdi biri anıñg engübün
Biri anıñg ürünğ süt şehd [ü] şeker erdi-ya
- 40 Resül hamr[nı] almadı engübünge bakmadı
İki kadehni aldı Resül içip kandı-ya
- 41 Tört ton kildi Resülğa sarıg yaşıl kızıl ak
Sarıg kızılını koydı yaşıl aknı aldı-ya
- 133 42 Sarıg kızılını koydıñg yaşıl[nı] aknı aldıñg
Peygamberler tonıdur yahşı kıldıñg tedi-ya
- 43 Resül aydı ay Emîn 'acâyibdür bu müşkil
Sağdın soldın kilgen ün ne ündür ol tedi-ya
- 44 Sağ kolıñgda dünyadı seni aldayın tedi
Yahşı kıldıñg bakmadıñg ümmet harāb erdi-ya
- 45 Sol yanıñgdın kilgen ün cühüd erdi ol melfün
İltifatın kılmadıñg mahrüm bolup kaldı-ya
- 46 Resül bu sözni eşitdi müşkilleri hal boldı
Közni yumup açkunça Mescid-Akşāge kirdi-ya
- 47 Akşā mescidge kirdi peygamberlerni kördi
Barça tutuban 'izzet kopup selām kıldı-ya
- 48 Resül 'aleyküm aldı barçası birle körüşdi
Barı tamām tolun ay yarubanı turdı-ya
- 49 Üç yüz on üç mürseller tört miñg tört yüz nebiler
Şonğ kilmiş evliyālar barça hāzır boldı-ya

(36) Vezin gereği **meyil** şeklinde okundu.

(37) Bu beyit Caferoğlu yazmasında yok.

(46) Her iki mısırada da vezin bozuk.

(48) Birinci mısırada vezin bakımından bir hece fazlalık var.

- 50 Mūsā aytdı ay Ādem yüz miñg sa'adet bu dem
Şafiiyyu'llāh sizdür siz keçinğ imām tedi-ya
- 51 Ādem Mūsāğa bakdı kaçan revādur üdi
Muştafāniñg katında bizge keçmek tedi-ya
- 52 Resül imāmlık kıldı peygamberler şaf turdı
Hak kulluğın kıluban barça āmin tedi-ya
- 53 Arka mihrābğa berdi peygāamberlerge bakdı
Resül du'a kıluban barça āmin tedi-ya
- 54 Du'ā kıluban kopdı hucre başığa kildi
Nürdin nerdibān uruldı Resül aşır bardı-ya
- 134 55 Evvelki kökke yetdi feriştelerni kördi
Gürüh gürüh kilüben turup selām kıldı-ya
- 56 İkinci kökke yetdi feriştelerni kördi
Barça karşu kilüben turup selām kıldı-ya
- 57 Üçünçi kökke aşdı körklük horūsnu kördi
Uşal horūsnu körüp Cebrā'ildin sordı-ya
- 58 Emīn aydı horūsdur vaktın saklap turupdur
Munda aysa bu horūs anda aytur tedi-ya
- 59 Törtünçi kökke aştı İ'sā resülünü kördi
İ'sā utru yörüben turup selām kıldı-ya
- 60 Resül 'aleyküm aldı Beytü'l-ma'mürnü kördi
Hak kulluğın kıluban pend naşihat kıldı-ya
- 61 Beşinçi kökke aştı Mūsā resülünü kördi
Mūsā ilgeri çıkdı selām kılıp turdı-ya
- 62 Mūsā aydı ay Ahmed der-h'vāst kılğay sen ümmet
Sākıt kılğıl namāzın ümmetiñdin tedi-ya
- 63 Altınçı kökke aştı feriştelerni kördi
Teninde baş yok erdi tañğ 'acāyib kaldı-ya

(54) İkinci mısra'da vezin bozuk.

(57) Bu beyit Caferoğlu yazmasında yok.

(60) **pend naşihat**, metinde **pend ü naşihat** şeklindedir; vezin ge-
reği değiştirildi.

(62) Bu beyit Caferoğlu yazmasında yok.

- 64 Yêtinçi kökke aştı feriştelerni kördi
 Qayasını bilmedi zamân qarâr kıldı-ya
- 65 Kimi anıñg kıyâmda kimi anıñg rükû'da
 Kimi anıñg sücûdda rabbiye'l-a'lâ têdi-ya
- 66 Resûl yoqarı baqdı 'arşnı hevâda kördi
 Yêti miñg bu dünyâça tañg 'acâyib kıldı-ya
- 67 Resûl yoqarı baqdı közi [hem] 'arşke tüşdi
 Muştafânıñg ağzığa bir nêmerse tamdı-ya
- 135 68 Baldın êrdi süçükrek qardın êrdi şoğukraq
 Üç yüz altmış temüri yaruban[1] turdı-ya
- 69 Hâkdın nidâ yêtildi 'arşke qadem bas têdi
 Hâbîbu'llâh oturup na'leyn tartay têdi-ya
- 70 Yarlıg yiberdi Settâr na'leyn tartmağıl zinhâr
 Na'leyn birle bas qadem gerdiñg qalsun têdi-ya
- 71 Resûl na'leyn tartmadı 'arşke qadem[in] basdı
 Hakdın nidâ yêtildi tîz yörgil têdi-ya
- 72 'Arşdın ötüben bardı sidre maqâmğa yêtdi
 Sidre maqâmıdın ötüp ufq maqâmğa yêtdi-ya
- 73 Sidre maqâmın ötdi ufq maqâmğa yêtdi
 Qayıp anda Cebrâ'ıl öküş 'özür kıldı-ya
- 74 Menim makâmım ufuk mundın artuq menzil yoq
 Eyâ Resûl bilgil uq perim köyer têdi-ya
- 75 Refref inüben kildi Resûl Refrefge aşdı
 Sansız miñg hicâb keçti lâ-mekânğa yêtdi-ya
- 76 Körgil Hudânıñg şun'ın mihmân kıtur Resûlnı
 Taḥıyyât ve selâmın Muştafâğa têdi-ya
- 77 Resûl 'aqlıge kildi tezgın 'aleyk[in] aldı
 İki ilgin köterip şükür kılıp turdı-ya

(71) Bu beyit Caferoğlu yazmasında yok.

(73) Vezin gereği 'özür şeklinde okundu.

(77) Vezin gereği şükür şeklinde okundu.

- 78 Hakdın nidâ yetildi ne kiltürding dep aydı
Dost döstığa kilürde hâlî kilmes tedi-ya
- 79 Resül aytdı yâ Settâr rahim kılğuçı Gaffâr
Men nêmerse kiltürdüm yokdur sende tedi-ya
- 80 Tört nêmerse kiltürdüm yoktur seniñ genciñgde
Cürüm hâcet yoksızlık törtünçi yazuk tedi-ya
- 136 81 Oñg kolumda niyâzım sol kolumda hâcetim
Ümmetlerim günâhın keçrü bergil tedi-ya
- 82 Aytur Resül tilegil bu dem hâcet vaktıdur
Ni hâcet kim tilesenğ kabül kılay tedi-ya
- 83 Resül aytur tiler menümmetlerim kolar men
‘Âşî ümmet yazukın ‘afiv kılğıl tedi-ya
- 84 Enbiyâlar serveri evliyâlarınñ fahrı
İki ‘âlem çerâğı kil merhabâ tedi-ya
- 85 Cümle deryâlarını men şehd ü şeker yaratdım
Kayda kim sen tilesenğ anda barsun tedi-ya
- 86 Barça dırahtlarını men gül [ü] mercân yaratdım
Kayda kimsen tilesenğ meyve bolsun tedi-ya
- 87 Eyâ döstüm Muhammed neçe ayğay sen ümmet
Ümmetlerniñ yazukın keçrü berdim tedi-ya
- 88 Leylâk lemâ halektu’l-eflâk tedim men sañga
İki ‘âlem çerâğı habîbim sen tedi-ya
- 89 Bu dünyâ ve ol dünyâ döstluğuma yaratdım
‘Araşâtınıñ küninde rızâ seniñ tedi-ya
- 90 Rahmet hil’atın kevdi mağfiret tâcın urdı
Resülü’llâh sivündi hazretindin yandı-ya

(79) Vezin gereği **rahim** şeklinde okundu.

(80) İkinci mısradaki vezin bakımından fazlalık vardır.

(82) Bu beyit Caferoğlu yazmasında yok.

(83) Vezin gereği **‘afiv** şeklinde okundu; ayrıca beyit Caferoğlu yazmasında yok.

(88) Bu beyit Caferoğlu yazmasında yok.

- 91 Sol kolıǵa evrildi yêti tamuǵnı kördi
Her biri kökrep mevc ursa otı saçrar êrdi-ya
- 92 Her bir tamuǵ içinde feriştelerni kördi
Otdın gürziler alup yandururlar êrdi-ya
- 93 K̄ara êrdi yüzleri çağır êrdi közleri
Yarım anıñ tenleri qardın şovux êrdi-ya
- 137 94 Bir gürühni tutuban otdın şandal aluban
İrinlerin kisüben 'azāb kıılır êrdi-ya
- 95 Bir gürühni tutuban otdın çengāllar urup
Tillerini eñgsedin tarta turur êrdi-ya
- 96 Bir gürühni tutuban imçekindin asıiban
Bir gürühniñ boynında otdın gullar êrdi-ya
- 97 Hāviyeniñ içinde iki kim-êrse kördi
Kendi ata anası tañg 'acāyib qaldı-ya
- 98 Otdın na'leyn kēyüben qatrāndın hem tonları
Yıǵlap Resūlnı körüp köp zārılıqlar kıldı-ya
- 99 Bizni otda qoymaǵıl hāzretinden tilegil
Maħrūm qoyup kitmegil eyā ferzend tēdi-ya
- 100 Resūl bu sözni eşitdi köñgli yavlaq aǵrıdı
Haqđın nidā[yi] kildi bizni sivgil tēdi-ya
- 101 İki sivgülık sıǵmas bir köñgülninñ içinde
Ata anañǵnı sivgil yā ümmetiñg tēdi-ya
- 102 Atamdın hem kêçer men anamdın hem kêçer men
Ümmetlerim yazuqın kêçre bêrgil tēdi-ya
- 103 Resūl bulardın ötdi oñg kolıǵa evrildi
Sekiz uçmah körüdi şādmānılıqlar boldı-ya
- 104 Uçmah tapa yöridi hūrlar hem qarşu kildi
Muştafāniñ başıǵa dürr [ü] mercān saçdı-ya

(91) İkinci mısradada vezin bakımından fazlalık vardır.

(95) Bubeyit Caferoǵlu yazmasında yok.

(98) İkinci mısradada vezin bakımından fazlalık vardır.

(100) Birinci mısradada vezin bakımından fazlalık vardır.

- 105 Resül uçmahğa kirdi közi alarnı kördi
Tört arıknı körüben anğa bakıp turdı-ya
- 106 Biri anıñ şü erdi biri anıñ engübün
Biri anıñ ürünğ süt şehd ü şeker erdi-ya
- 138 107 Biri anıñ kâfurdın kerpiçleri zümürrüd
Tahtı anıñ ‘anberdin köşki nürdın erdi-ya
- 108 Her bir uçmah içinde elvân elvân köşkler
Her bir köşk [niñg] içinde yetmiş miñg hür erdi-ya
- 109 Mü'min üçün burâklar firdevs otını otlar
Kevşer suyunı sular cevân kılur erdi-ya
- 110 Resül bulardın ötdi makâmığa evrüldi
Mekke şehri içige inübeni kildi-ya
- 111 Resül inüben kildi öküş ‘özürler koldı
Burâk tizginin tutup kaytubanı kitdi-ya
- 112 Resül hucrege kirdi kendü ornığa keçdi
Resülniñ yatğan ornı henüz ısığ erdi-ya
- 113 Subh oldı tañg atdı Resül mescidge kirdi
Resül razını aydı barça belı tedi-ya
- 114 Barça belı tediler mutıf bolup turdılar
Bütmege münâfıklar yüzi kara boldı-ya
- 115 ‘Abdu’llâh İbn-i ‘Abbâs su’âl kıldı Resüldın
Kördünğüz mü dîdârın Resül belı tedi-ya
- 116 Resül mi’râcın eşit kendü İmâniñ yarut
Zâhir bätiniñ arıt nür-ı şafâ kildi-ya
- 117 Kul Süleymân hoş aydı Resül mi’râcın yaydı
Resül mi’râcın aytıp döstığa yâdgâr koydı-ya

(107) Bu beyit Caferoğlu yazmasında yok.

(108) Birinci mısradada vezin bakımından eksiklik vardır.

(111) Vezin gereği ‘özür şeklinde okundu.

(113) **Subh** kelimesi yerinde **şabâh** kelimesi olsaydı, vezin düzgün olacaktı.

(117) İkinci mısradada vezin bozuk.

N O T L A R

K. 1 U z r u b a n «göndererek» : **Muştafâni uzruban bizni ümmet kıldı-ya** «Mustafa'yı göndererek bizi ümmet kıldı-ya». C. yazmasında mukabil mısra şöyledir : **Muştafâni indürüp bizni ümmet kıldı-ya** (bk. 1. beyit). Kelimenin bu şekilde okunuşu doğru ise, **uzruban** < *uz-ur-uban (-u- isimden fiil yapma eki, -r- faktitif eki, -uban zarf-fiil eki) şeklinde parçalanabilir. *Uz şeklinde bir kökün varlığı, **uza-** (< *uz-a-), **uzan-** (< *uz-a-n-), **uzat-** (< *uz-a-t) fiilleri ile **uzun** (< *uz-u-n) isminden anlaşılmaktadır. Kelimeyi **ozruban** (< **ozğuruban** < **oz-ğur-uban**) şeklinde okumayı mâna bakımından uygun bulmadık, zira bu takdirde kelimeye «geçirerek» gibi bir mâna vermek gerekirdi. Buna benzer bir durumu biz, *ül kökünden genişleyen **üle** (< *ül-e-) «pay etmek, taksim etmek» ile **ülüş** (< *ül-ü-ş) «pay, hisse» kelimelerinde de görmekteyiz.

C. 2 b ê r — «vermek», Türkçe'nin tarihî gelişmesi içinde güç mes'elelerden biri de e~i/ê gelişmesinin tesbitidir. Arap asıllı imlânın bu sesleri kesin şekilde belirtmemesi, bugünkü canlı şive ve lehçelere dayanarak sağlam bir karar vermenin güç olması mes'eleyi daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir. Bilhassa kapalı e (ê) sesinin teşekkülü uzun zaman içinde çeşitli şive ve lehçelerde farklı bir durum göstermiştir. Meselâ Kazan Tatarcası'nda e>i, i>ê gelişmesi bilinmekte ise de (bk. **Fund. I, Kaz. Tat.** § 222), bunun genel bir kaide olduğu söyleyemeyiz. Çağatay yazı dilinde de bir çok hallerde imlâ bakımından kelime başında ve ilk hacede bulunan aslî e sesinin i olduğu görülür (bk. Chag. Man. § 8; Nesâyim., s. 46-47). Kapalı ê sesi bilhassa Özbekçe'de ilk hacede önemli yer tutmaktadır (bk. Özb. Gr. § 10). Batı Türkçesi'nde e-i (e>i, i>ê) mes'elesi daha başka bir istikamet takip etmiştir. Daha yaygın olan e>i değişmesi son zamanlara kadar eski imlâsını korumuştur. i>ê değişmesi ise bilhassa Anadolu ağızlarında çok yaygın şekilde

yer almıştır (fazla bilgi için bk. TDB. § 81). Bu mes'eletin bütün şîve ve lehçelerde mukayeseli bir şekilde ele alınması faydalı olacaktır. **Mi'râc-nâme** metinlerinde imlâyı göz önüne alarak, kapalı e'leri mümkün olduğu kadar belirtmeğe çalıştık.

K. 3 d ū z e h d e n «cehennemden». Burada dikkati çeken husûs çıkma hali ekinin **-den** oluşudur. Kazan baskısında normal **-dın / -dîn** çıkma hali eki yanında bir yerde ek **-den** şeklinde geçmektedir. Ek ünlüsünün elif ile yazılışı tereddüde yer bırakmamaktadır. Batı Türkçesi için normal çıkma hali eki **-dan/-den'in** bir yerde de olsa Kazan baskısında görülmesi eğer bir baskı hatası değil ise, Batı Türkçesi'nin tesiridir. Nitekim bir başka yerde, Kazan baskısında, **meniñg** yanında **menim** şeklinde de rastlanmaktadır. (bk. 74. beyit).

K. 5 t e - «demek» yanında, meselâ 8. beyitte : d e -. Kazan baskısında dikkati çeken husûslardan biri de **t-/d-** mes'elesidir. Bilindiği gibi Batı Türkçesi dışındaki şîve ve lehçeler genellikle kelime başındaki aslî **t** sesini korurlar. Ancak bir-iki kelimedede t'li ve d'li şekillerin karışık kullanıldığı görülür : **tur-/dur-**, **tik/dik** gibi. Batı Türkçesi'nde ise kelime başındaki aslî **t** sesi üç çeşit bir gelişme gösterir : 1) **t->t- : topurğak > toprak gibi**, 2) **t->d->t- : taş > daş > taş gib,i**, 3) **t->d- : til > dil gibi** (fazla bilgi için bk. TDB. § 101). Kazan baskısında bâzı kelimelerin t'li ve d'li olarak metinde yer aldığı görülür: tiş (bk. 20. beyit) yanında, diş (bk. 21. beyit) ve a'li olarak dudak (bk. 21. beyit) gibi.

K. 6 Y a s s ı ğ «yatsı» : **Resül mescidge kirdi yassıg namazın kıldı** «Resul mescide girdi, yatsı namazını kıldı»; C. yazmasında ise : **Resül mescidge kirdi huften namazın kıldı** (bk. 4. beyit). **yassıg** <yatsıg (<yat-sıg/-sıg isim-fiil eki için bk. Alt. Gr. 129), dolayısıyla **-ts-> -ss-** benzeşmesi söz konusudur. Batı Türkçesi'nde **-ğ'nın** düşmesi ile yazı dilinde **yatsı**, Anadolu ağızlarında da aynı benzeşme ile **yassı** şeklinde kelimeyi kullanmaktayız. Radloff. Wb.'da kelimenin Kırım Osmanlıcası'nda **yatsı** şeklinde ve «uyku zamanı» mânasında yaşadığını bildirir.

- K. 7 İ k s ü k «eksik», C. yazmasında ö k s ü k (bk. 7. beyit). **iksük** <ET. **eksük** (<**eksü-k**), Kelimenin **e->i** değişmesi ile bu şekline oldukça az rastlanır, halbuki Doğu Türkçesi'nde olduğu gibi, Batı Türkçesi dışında daha ziyade **e->ö-** değişmesi ile **öksük** şekli yaygındır (bk. Radloff. Wb.).
- C. 7 ö g ü r d ü ŋ «çevirdin» : **Dinimizi ögürdüŋ halâyıknı azğurdüŋ** «dinimizi çevirdin halkı azdırdın». K. baskısında : **Dinimizi azdurdüŋ halâyıknı evürdüŋ** (bk. 7. beyit). Anlaşılan **ögür-** fiili **evür-** mukabili olarak kullanılmıştır. Şeyh Süleyman L. **ögürmek** «döndermek, igermek çevirmek, kaytarmak», Radloff. Wb. **ögür-** (Uyg. = **egir-**, **evir-**) «bir şeyden dönmek». **ögür-** <**öyür-** <**övür-** <**evür-** <**evir-** olmalıdır. Nitekim **v> y, y> g** değişmesi Doğu Türkçesi'nde bâzı kelimelerde görülen bir husûsiyettir (bk. Chang. Man. § 15, c; 16, d): ET. **eyer** > Dîvan. **eser**, DT. **iger** «eyer»; ET. **idiz**, **yitiz** > Dîvân. **ediz**, Dt. **egiz** «yüksek» gibi.
- K. 11 t e k y e (A.) «dayanma, istinat, güvenme», Metnimizde daima **tekye** şeklinde geçen kelime, Kazan baskısının bu mısrasında **teyke** şeklinde yazılmıştır. Bunun bir baskı hatası mı, yoksa bir yer değiştirme (methatez) hadisesi mi olduğu hususunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Mısrada kapalı bir husûs da kelimenin kullanılış tarzıdır : **Resûl seccâde saldı tekye namâzın kıldı.**» Burada **tekye namazı** sözü ile hangi namazın kastedildiği belli değildir. Yatsı namazı veya gece kılınan ve nâfile namaz olan teheccüd namazı kastedilmiş olabilir.
- K. 13 o y a ğ «uyanık, uyanmış» (bk. Şeyh Süleyman L., Radloff Wb.). Kelime, **oyağ** <**oya-ğ** <ET. **odu-ğ** (**odu-** «uyanık olmak», **-ğ** fiilden isim yapma eki) şeklinde bir gelişme göstermiştir. Eski Türkçe devresinden sonra bulunduğu gibi kelimedede başlıca iki gelişme görülmektedir: Birincisi **-d-> -z-> -y-** gelişmesi, ikincisi de ikinci hecede bulunan yuvarlak ünlünün düzleşmesidir (**boğuz** > **boğaz**, **törü** > **töre** gibi). Türkiye Türkçesi bugün aynı mânada, genişlemiş bir şekil olan **uyanık** (<**uya-n-ı-k**)

kelimesini kullanmaktadır. Şeyh Süleyman L.'da **oyğag** (<**oyu-ğ-a-ğ/oyu-ğak**>), Radloff. Wb.'da **oygak** (<**oyu-ğ-a-k / oyu-ğak**>) şekilleri yer almaktadır. Radloff, kelimenin yapısını **oygak** <**oy-ğa-k**> şeklinde açıklamaktadır ki, bizce doğru değildir (bk. aynı eser, sütun : 970). **oyğag / oygak** şeklinin, **oyuğa-** / **oyğa-** fiilinden gelmiş olabileceği, metnimizde de geçen **oygat-** (<**oyğa-t-**>) fiilinden anlaşılmaktadır (bk. K. baskısı, 18. beyit).

K. 18 o y ğ a t ı p «uyandırıp» (<**oyu-ğ-a-t-ı-p**; **-ğ** fiilden isim yapma eki, **-a-** isimden fiil yapma eki, **-t-** faktitif eki, **-ı-** yardımcı ses, **-p** zarf-fiil eki). Lehçeler, ses ve şekil husûsiyetleri yanında kelime kadrosu bakımından da bâzı farklar gösterirler, bu sebeple Batı Türkçesi'nde **oygat-** mukabili olarak **uyandır-** (<**uya-n-dır-**>) fiili kullanılmaktadır.

C.22, K.22 s ü n ğ e k (<ET. **süngük**>) «kemik». İkinci hecede görülen **-ü->-e-** değişmesi, K. 13. notta da belirttiğimiz gibi Türkçe içinde önemli bir gelişmedir.

K. 22 z a ğ f e r ā n (<A. **za'ferān**>) «safran». Kelimedeki **°>ğ** değişmesine Anadolu ağızlarında da bir-iki kelimde rastlanmaktadır : **ba'zı** > **bağzı** gibi.

C.23, K.23 Kazan baskısında **yupar** «misk, güzel koku», C. yazmasında **yıfar** «misk, güzel koku» şeklinde geçen kelime Eski Türkçe'de **yıpar** (bk. Dîvân. **yıpar** «misk») şeklinde olup bütün şîve ve lehçelerde kullanılmaktadır. Ancak Eski Türkçe'de kelimenin **yıd** «güzel koku, misk» ile birlikte **yıd yıpar** şeklinde kullanıldığı da görülür. **yupar** kelimesinde, **p** tesiriyle **-ı->-u-** değişmesi, **yıfar** şeklinde de Doğu Türkçesi ile Anadolu ağızlarında sık sık karşılaşılan **p>f** değişmesi söz konusudur (**toprak** > **tofrac**, **yaprak** > **yafrac** gibi). Ayrıca **yıfar** şekli bize C. yazmasının büyük bir ihtimalle Türkistan'da tertip edildiğini de göstermektedir.

C. 25, K. 25 i g e r (<ET. **eyer**>) «eyer». Dîvân.'da kelimenin **eder** şeklinde yer alması, **-y->-g-** değişmesinin ne zaman ve ne sebeple ortaya çıktığını tesbit etmeği güçlendirmektedir.

- K. 26 t e z g i n okunuşunda tereddüt ettiğimiz bu kelime, kullanıldığı yerlere göre «çabucak, derhal» gibi bir mânaya gelmektedir : «**Burâk hezimet alıp tezgîn saçrap kaçdı-ya.**»; «**Resûl 'aqlıge kildi tezgîn 'aley-k[in] aldı.**» (bk. 77. beyit).
- C. 29 a k ı r u p (<ağ-u-r-u-p) «akıtıp» : **Köz yaşını aKurup hâcetim bar dâdi-ya.**», K. baskısında mukabilinde **aKız-** fiili kullanılmıştır : «**közdin yaşın aKızdı hâcetim bar tedi-ya.**» (bk. 29. beyit). Türkçe'nin çeşitli faktitif ekleri kullanılış bakımından şive ve lehçelere göre husûsiyet gösterir **-r-**, **-z-** ve **-t-** (**ağ-ı-t**) ta olduğu gibi faktitif eklerinden en çok kullanılan **-t-** ekidir.
- C. 30 y ö r ü p d ü r l e r (<yörüp tururlar) «yürümektedirler, dolaşmaktadırlar» :
- «**Yüz miñg Burâk hizmetde ârzü kılar Hâzretke Yörüpdürler behiştde barçası kem dâdi-ya.**»
- Kazan baskısında fiil, **yör-** (bk. 71. beyit) ve **yöri-** (bk. 104. beyit) şekillerinde geçmektedir. Eski Türkçe'de **-p** zarf-fiil ekli bir fiilin, **tur-** fiilinin geniş zamanı ile birlikte devamlılık ifâde ettiği (bk. Alt Gr. § 256), daha sonra bu şeklin bâzı değişmelerle (**-p turur + şahıs unsuru; -pdur/ -pdür, -ptur/ -ptür + şahıs unsuru**) Doğu Türkçesi'nde öğrenilen geçmiş zaman ifâdesinde kullanıldığı (bk. Chag. Man. § 126; Nesâyim. s. 132-133; Fund. I, Özb. § 32243), bu şeklin Azerî Türkçesi'ne de geçtiği ve bâzen yardımcı fiil **tur-**'nın tamamen eridiği (bk. Az. T., s. 123, not: 100) bilinmektedir. Ancak metnimizde bu şekil öğrenilen geçmiş zaman'ı değil, devamlı şimdiki zaman'ı ifâde etmektedir.
- K. 43 n e yanında metinde n i şeklinin de bulunması (bk. 82. beyit), kelime başında veya ilk hecedeki **e>i** değişmesinin karışık durumunu göstermektedir.
- K. 44 d ü n y â d ı : **Sağ kolunğda dünyâdı seni aldayın tedi.**», kelime **dünyâdı** <**dünyâ-dır** alınırsa, Türkmençe ve Azerî Türkçesi'nde olduğu gibi eklenen **tur-** yardımcı fiilinin **-r-**'sinin düşüğünü, **dünyâdı** <**dünyâ + êdi** şeklinde alınırsa da **êr-** / **ê-** yardımcı fiilinin Batı Türkçesi'n-

de olduğu gibi eridiğini kabul etmek gerekir. Bizce birinci ihtimal daha kuvvetli görülmektedir.

K. 54 u r u l d ı «vuruldu, kuruldu» : **Nürdın nerdibân uruldı Resûl aşıp bardı-ya.** Kelimeyi **örüldü** «örüldü» şeklinde de okumak mümkündür, fakat biz mısraya göre birinci okunuşu daha uygun bulduk.

C 59 h o r ā s n ı «horozu» yanında metinde **horûs** şekli de geçmektedir (bk. 60. beyit). r'den sonra elif yazılmış olması, okunuşta tereddüde yer bırakmamaktadır. Bu durumda bir ses değişmesinden bahsetmek gerekir ki açıklamak güçtür.

C. 60 ç a k ı r s a «çağırsa, seslense» : **Munda çakırşa horûs anda çarlar dedi-ya.** Kazan baskısında mısra şöyledir : «**Munda aysa bu horûs anda aytur dedi-ya**» (bk. 58. beyit). Şeyh Süleyman L. **çağır-** «bağırmaq, nidâ etmek, dellâl olmak», Radloff Wb. **çağır-** / **çakır-** «çağırmaq, seslenmek», Dîvân. **çakırış-** «çağırışmak» v.b. gibi. Kelimenin yapısına gelince : Bu husûsta kesin bir şey söylemek mümkün değildir; buna rağmen şu ihtimal üzerinde durulabilir. Kelime, Dîvân.'da da yer alan **çak** «ses anlatan bir söz» kelimesinden **-r-** isimden fiil yapma ekiyle (ek için bk. Alt. Gr. § 94) kurulmuş olabilir : **çak-ı-r-> çağır-**

K. 64 k a y a s ı n ı (<**kaya-sı-nı**) «yönünü». Kelimenin imlâsında y'den sonra elif yazılması, okunuşta tereddüdü gidermektedir.

**«Yetinçi kökke aştı feriştelerni kördi
Kayasını bilmedi zamân karâr kıldı-ya.»**

C. yazmasında **kayasını** yerine **kaysısını** kelimesi kullanılmıştır (bk. 66. beyit). **Şeyh Süleyman L.** kaya «taraf, cihet» <***ka-y-a; -a/ -e** isimden isim yapma veya yaklaşma hali eki için bk. Ork. Gr. 3. 111/1; Alt. Gr. 180; soru kelimeleri yapan ***ka** kökü için bk. Alt. Gr. § 194).

K. 68 ş o ğ u k r a k (<**şoğuk-rak; -rak/-rek** büyültme fonksiyonunda isimden isim yapma eki) «daha soğuk, çok soğuk» yanında aynı metinde **şovuk** (bk. 93. beyit)

yer alması, Türkçe'de bâzı kelime bünyesinde görülen **-ğ-> -v-** değişmesi ile ilgilidir. Nitekim C. yazmasında da aynı değişmeyi gösteren **yavukrak**, (<**yağukrak**>) kelimesi geçmektedir (bk. 69. beyit). Ayrıca C. yazmasında ilk hecede **-o-> -a-** değişmesiyle de **savuk** (<**sağuk**>) örneği de geçmektedir (bk. 70. beyit). Bundan başka bâzı lehçelerle Anadolu ağızlarında **-ğ-'nin** diftonglaşmasına da rastlanır : **soğuk**, **sōuk** gibi.

C. 68 y ê t e (<**yêti**>) «yedi». Kelime sonunda görülen **-i-> -e** değişmesi bilhassa Özbekçe'de bâzı sayı sözlerinde görülmektedir, **yigirme** (<**yigirmi**>) misâlinde olduğu gibi.

K.68, C.70 t e m ü r (ET., Dîvân., US., Radloff. Wb. **tamar**, **tamır**) «damar». Anlaşılan **tamır** şekli esastır ve **-i-> -a-** değişmesi ile **tamar** şekli sonradan ortaya çıkmıştır. Oğuz Türkçesi bu yeni şekli, Doğu Türkçesi ise **tamır** şeklini, ikinci hecedeki dar düz ünlüyü **m** tesiriyle yuvarlaklaştırarak ve kelimeyi kalın sıradan ince sıraya geçirerek, **temür** halinde devam ettirmektedir.

K. 68 s ü ç ü k r e k, C. yazmasında ek uyumsuzluğu ile **süçükrağ** (bk. 70. beyit) «daha tatlı, çok tatlı». **süçük** <ET. **süçig** (<Dîvân. **süçi-** «tatlılaşmak, güzelleşmek» -g). Kelime sonundaki **-g** fiilden isim yapma ekinin sertleşip **-k** olması Doğu Türkçesi'ne âit bir husûsiyettir. Batı Türkçesi ise birden fazla heceli kelimeler sonunda bâzı **-g'leri** düşürdüğü için, kelimeyi süçi haline getirir. Çağatay Türkçesi'nde kelime **s-> ç-** değişmesi ile **çüçük** şeklinde kullanılır (**s-> ç-** değişmesi için bk. Chag. Man. § 16/2).

K. 70 g e r d i n ğ (<**gerd-i-ğ**>) «tozun» şeklinde okuduğumuz kelime mukabilinde C. yazmasında **toğı** «tozu» sözü yer almaktadır (bk. 73. beyit). Dîvân. **toğ** «at ayaklarının kazdığı çukurdan çıkan toz, toz», Radloff. Wb. **toğ** çağ.) «toz». **toğ** ile toz kelimesinin müstakil kullanımına rastlamadığımız bir ***to-** kökünden farklı eklerle genişlediği ortadadır: **toğ** <***to-ğ**; **toz** <***to-z**. Bilindiği gibi **-ğ** ve **-z** ekleri Türkçe'de fiilden isim yapma ekleridir.

K. 74 m e n i m (<**meniğ**>) «benim». Her iki metinde de

normal olarak ben zamirinin ilgi hali **meniġ** olduğu halde bir misâlde bu Őekle rastlanması dikkat çekicidir.

- K. 81 k e ç r ü b e r - «geçirivermek, bağışlamak» yanında **keçre ber-** (bk. 102. beyit) terkibine rastlanması imlâdan ziyade bir ağız husûsiyeti olmalıdır.
- K.91, C.92 s a ç r a - «sıçramak». Bizce Batı Türkçesi'nde kullanılan **sıçra-** fiili, **saçra-** fiilinin bir varyantıdır, ancak ilk hecedeki **-a-> -ı-** deġişmesini açıklamak güçtür. **saçra-** fiilinin **-ra/-re** isimden fiil yapma ekiyle **saç** isiminden türetildiği düşünülebilir (ek için bk. Alt. Gr. Ő 95). **saç** kelimesini de ses taklidi bir söz olmaktan ziyade Dîvân.'da da yer alan **saç** «tava» kelimesi ile ilgili görmekteyiz.
- K. 91 e v r i l - «çevrilmek, dönmek» yanında **evrül-** (bk. 110. beyit) **Şekli** de geçmektedir. **evril-> evrül-**, yardımcı ünlünün yuvarlaklaşması v dudak ünsüzü tesiriyle olmalıdır.
- K. 91 k ö k r e - (<ET. **kökre-**, **kökire-**, **köküre-**; Dîvân. **kökre-**) «kükremek, gürlmek». Kelimenin ***köki** sözünden **-ra/-re** isimden fiil yapma ekiyle teşkil edildiği ortada olmakla beraber, kökün yapısını açıklamak Őimdilik güçtür.
- K. 93 ç a ğ ı r «çakır, çakır renkli, gök renkli», C. yazmasında **çakır** (bk. 94. beyit). Kelimede görülen **-k-> -ġ-** deġişmesi bir ağız husûsiyeti olmalıdır.
- K. 105 a r ı k (<ET. **arıġ**) «ırmak», C. yazmasında **arıġ** (bk. 108. beyit). Birden fazla heceli kelimeler sonundaki **-ġ / -g** sesinin düşmeyip sertleşmesi Doġu ve Kuzey Türkçesi için yaygın bir husûsiyettir (fazla bilgi için bk. **AH.** not : 6).

S Ö Z L Ü K

A

- °A b d u ' l l ā h İ b n - i °A b b ā s (k.a.) Abdullah b. Abbas; Hz. Muhammed'in amcası Abbas'ın oğlu olup sahabedendir.
- °a c ā y i b (A. °acā'ib) acayip, çok tuhaf, anlaşılmaz
- °a c e b (A.) acep, tuhaf
- a ç — açmak
- a ç ı l — açılmak
- Ā d e m (k.a.) Hz. Âdem
- °a f i v (A. °afv) af, bağışlama
°a. k ı l - «affetmek, bağışlamak»
- a ğ ı z a ğ ı z
- a ğ r ı — ağrımak, acı duymak, incinmek, üzülme
- °a h d (A.) söz verme, vaadda bulunma
°a. i t - «söz vermek»
°a. k ı l - «söz vermek»
- A h m e d (k.a.) Hz. Muhammed
- a k ak, beyaz
- a k ı z - akıtmak; krş. a k u r -
- °a k ĩ k (A.) çok defa kırmızı renkte olan değerli bir taş
- °a k l (A.) akıl
°a. -g e k i l - «kendine gelmek»
- A k ş ā (A.) Kudüs'teki meşhur büyük cāmi; bk. M e s c i d - i
A k ş ā
- a k u r - akıtmak; krş. a k ı z -
a l - almak

a l a r n ı onları

a l d ön, huzur, nezd

a l d a - aldatmak, kandırmak

°a l e m (A.) âlem, dünya, kâinat

°a l e y k (A.) senin üzerine; krş. °a l e y k ü m

°a. a l - «selama karşılık vermek, selamlaşmak»

°a l e y k ü m (A.) sizin üzerine; krş. °a l e y k

°a. a l - «selama karşılık vermek, selamlaşmak»

a l t ı n ç ı altıncı

a l t m ı ş altmış (60)

a l t u n altın

ā m ĩ n (A.) «Öyle olsun, yâ Rab duamızı kabul eyle!» mânasın-
da bir söz

a n a ana, anne

°a n b e r (A.) anber, misk gibi güzel koku

a n d a orada, o zaman

a n d a ğ öyle, o şekilde

a n d ı n ondan, oradan

a n ğ a ona

a n ı onu

a n ı n ğ onun

a n l a r onlar

°a r a ş ā t (A.) mahşer yeri

a r ı ğ ark, ırmak; krş. a r ı k

a r ı k ark, ırmak; krş. a r ı ğ

a r ı t - temizlemek

a r k a arka, sırt

a. m i h r ā b ğ a b e r - «sırtını mihraba vermek»

°a r ş (A.) arş, dokuzuncu gök; krş. °a r ş - ı a ° l ā

°a r ş - ı a ° l ā (A.) arş, en yüksek gök; krş. °a r ş

a r t u k artık, fazla

â r z ü (F.) arzu, istek

â. k ı l- «istemek, arzu etmek»

â r z ü l i k arzulu, istekli

a s- asmak

â s â y i ş (F.) rahat, huzur, güvenlik, sükûnet

â. t a p- «sükûnet bulmak, rahatlamak»

a ş h â b (A.) Peygamberimiz Hz. Muhammed'i görerek sohbeti şerefine ermiş olanlar

â ş î (A.) âsi, isyan eden

â. b o l- «isyankâr olmak, isyan etmek»

a ş - aşmak, çıkmak, yükselmek

a t ad, isim

a. k o y - ad vermek, isimlendirmek»

a t at

a t - atmak

a t a b a b a

â t â (A.) ihsan, bağış

a t l a n - ata binmek

â v â z (F.) ses, seda

a y ay

a y e y , h e y

a y - söylemek, demek; krş. a y t -

a y a k ayak

a y t - söylemek, demek; krş. a y -

a y t ı l - söylenilmek, denilmek

â z â b (A.) azap, işkence, keder

â. k ı l - «üzmek, kederlendirmek»

â z â d (F.) serbest, kurtulmuş

â. b o l - «kurtulmak, serbest olmak»

a z d u r- azdırmak, yoldan çıkarmak; krş. a z ğ u r-
 a z ğ u r- azdırmak, yoldan çıkarmak; krş. a z d u r-
 'A z r â' î l (A.) Azrâil; kerûbiyyûn denilen dört büyük melekten
 biri olup, can almakla vazifelidir

B

b a k- bakmak

b a l bal

b a r var

b a r- varmak, gitmek

b a r ç a bütün, hep

b a r ç a s ı bütünü, hepsi, tamamı

b a r ı hepsi

b a s - / b a ş -; basmak

b a ş baş

b â t ı n (A.) iç, derun

b â v e r (F.) tasdik

b. k ı l- «tasdik etmek»

b a ° z ı (A.) bazı

b e h i ş t (F.) cennet; bk. c e n n e t, u ç m a h, u ç m a k

b e l î (F.) evet

b e n ğ z e- benzemek

b ê r- vermek

b e s (F.) çok, pekçok

b e ş beş

b e ş i n ç i beşinci

B e y t ü 'l- m a ° m ũ r (A.) yedinci kat gökte (Cennet-i firdevs'-
 de) bulunan bir köşk; Hz. Âdem'le Kâbe'ye indirilip tû-
 fanla tekrar gök yüzüne alındığına inanılır

b î - e d e b l i k edepsizlik

b. b o l- «edepsiz olmak»

b i - h ü Ő (F.) ŐaŐkın, sersem, aklı baŐından gitmiŐ

b. b o l - «aklı baŐından gitmek»

b i l - bilmek

b i l d ü r - bildirmek

b i l e birlikte, beraber; krş. b i r l e , b i r l e n

b i r bir (1)

b i r i biri, birisi

b i r l e birlikte, beraber; krş. b i l e , b i r l e n

b i r l e n birlikte, beraber; krş. b i l e , b i r l e

b i r ü b a r (F., kelimeler T.) bir ve var olan

b i r ü b a r l ı k bir ve var olan

b i s y ā r (F.) ok

b i z biz

b i z g e bize

b i z n i bizi

b o l - olmak

b o y u n boyun

b u bu

b u l a r d ı n bunlardan

b u l a r n ı bunları

b u n ı bunu; krş. m u n ı

b u r ā k (A.) Hz. Muhammed'in mirācda bindiĐi binek

b ü t - inanmak

C

c ā d ũ (F.) cādı, büyü; büyücü

c ā d ũ  ı büyücü; krş. c ā d ũ g e r

c ā d ũ g e r (F.) büyücü, krş. c a d ũ  ı

c ā d ũ l ı k büyücülük; krş. c ā d ũ l u k

c ā d ũ l u k büyücülük; krş. c ā d ũ l ı k

- c ā n (F.) can, ruh
- c ā v i d ā n e (F.) ebedî, dâimî
- C e b b ā r (A.) cebredici, zorlayıcı, kudret ve kuvvet sahibi; Tanrı'nın adlarından biri
- C e b r ā ' İ l (A.) Cebrâil; kerûbiyyûn denilen dört büyük melekten biri olup peygamberlere emir ve vahye vasıta olmakla vazifelidir; krş. C i b r î l ; H a z r e t - i C e b r ā ' İ l
- c e n n e t (A.) cennet; bk. b e h i ŝ t , u ç m a h , u ç m a k
- c e v h e r (A.) cevher, elmas
- c e v l ā n (F.) dolaşma, gezinme
c. k ı l - «dolaşmak, gezinmek»
- c ı l a v y u l a r , g e m
- C i b r î l (A.) Cebrâil; krş. C e b r ā ' İ l , H a z r e t - i C e b r ā ' İ l
- c i h ā n (F.) cihan, kâinât
- c ü h ü d (A.) yahudî
- c ü m l e (A.) bütün, hep
- c ü r m (A.) suç; krş. c ü r ü m
- c ü r ü m (A. cürm) suç; krş. c ü r m

Ç

- ç a ğ ı r çakır, çakır renkli; krş. ç a k ı r
- ç a k ı r çakır, çakır renkli; krş. ç a ğ ı r
- ç a k ı r - çağırmak, seslenmek; ötmek
- ç a r l a - seslenmek
- ç a y ı r m a k
- ç e n g ā l (F.) çengel
- ç e r ā ğ (F.) fitil, mum
- ç ı k - çıkmak
- ç ı n gerçek, doğru

D

d ê - demek, söylemek; krş. t ê -

d e m (F.) zaman, vakit

d e r h â l (F.) derhal, hemen

d e r - h â s t (F.) talep, istek

d. k ı l - «istemek, istekte bulunmak»

d e r y â (F.) deniz

d ı r a h t (F.) ağaç

d ĩ d â r (F.) yüz, çehre

d i k gibi

d ĩ n (A.) din

d i ŝ di ŝ krş. t i ŝ

d ö s t (F.) dost

d ö s t l u k dostluk

d u â (A.) duâ

d. k ı l - «duâ etmek»

d u d a k dudak; bk. i r i n

d ū z e h (F.) cehennem; bk. t a m u ğ

d ü n y â (A.) dünya

d ü r (A. dürr) inci

d ü r r ü g ü h e r (F.) inci ve cevher

d ü r r ü m e r c â n (F.) inci ve mercan

d ü ŝ v â r (F.) güç, zor

E

E b ū C e h i l (k.a.) Ebû Cehl; asıl adı Osman olup Hz. Muhammed'e olan düşmanlığıyla tanınmış ve Bedir gazasında öldürülmüştür; krş. E b ū C e h l

E b ū C e h l (k.a.) Ebû Cehl; krş. E b ū C e h i l

e d e b s i z l i k edepsizlik, terbiyesizlik

e. k ı l- «edepsizlik etmek»

e l v ā n (A.) renkler, çeşitler; rengârenk

E m ĩ n (A.) emniyetli, güvenilir; Hz. Muhammed'in lakabı

e n b i y ā (A.) nebiler; müstakil şeriat sahibi olmayan peygamberler

e n ğ s e ense

e n g ü b ĩ n (F.) bal

ē r- olmak

ē r- yetişmek, ulaşmak

ē ū i k eşik, kapı; bk. k a p u ğ

e v r i l- çevrilmek, dönmek; krş. e v r ü l-

e v r ü l- çevrilmek, dönmek; krş. e v r i l-

ē ū i t- işitmek

e t r ā f (A.) etraf

e t - t a h i y y ā t (A.) namazın ka'delerinde okunan duâ; krş.
t a h i y y ā t

e v l i y ā (A.) veliler, erenler, kerâmet sahipleri

e v v e l ğ ı evvelki; krş. e v v e l k i

e v v e l k i evvelki; krş. e v v e l ğ ı

e y ā (A.) ey

e v ü r- çevirmek; krş. ö g ü r-

F

f a h r (A.) övünç

f e r i ū t e (F.) melek

f e r m ā n (F.) emir, buyruk

f. k ı l- «emretmek, buyurmak»

f. t i g ü r- «buyruk ulaştırmak, buyruk getirmek»

f e r z e n d (F.) oğul, evlat

f u r ū a t, A.) fırsat

G

g a d d â r (A.) gaddar, hâin, zulmeden

Ğ a f f â r (A.) affedici, bağışlayıcı; Tanrı'nın adlarından biri

g a m u ğ a ş y (F., kelimeler A.) gam ve kendinden geçme

g e n c (F.) hazine

g e r d (F.) toz; bk. t o ğ

g e v h e r (F.) cevher; krş. g ü h e r

g ö ş t (F.) et; bk. i t

ğ u l (A. ğull) suçluların boyunlarına geçirilen demir halka

ğ u l ğ u l (A.) gürültü, şamata

ğ. k ı l- «gürültü etmek»

g ü l (F.) gül

g ü n â h (F.) günah; bk. y a z u k

g ü r ü h (F.) topluluk, bölük, takım

g ü r z (F.) gürz, uzun saplı demir topuz

H

h a b î b (A.) sevgili

H a b î b u l ' l l â h (A.) Allah'ın sevgilisi; Hz. Muhammed

h â c e t (A.) ihtiyaç, gereklilik; dilek

H a k (A. Hakk) Hak, Tanrı

h a l (A. hall) çözmeye, çözülmeye

h. b o l- «çözülmek, halledilmek»

h a l â y ı k (A. halâ'ik) halk

H â l ı k - ı b i r ü b a r (F.) bir ve var olan Hâlık; Allah

h â l i (A.) boş

h a l k (A.) boğaz

h a m r (A.) şarap

h a r â b (A.) harap

- h â ş ş e (A.) husûsî
 h â v i y e (A.) cehennemın yedinci katı, yedinci ceheennem
 h â y (F.) vay, eyvah
 h a y k ı r - haykırmak
 h a y r â n (A.) şaşmış, şaşakalmış
 h. b o l - «şaşırmak, şaşakalmak»
 h â z ı r (A.) hazır
 h a z r e t (A.) huzur, kat
 H a z r e t (A.) Hz. Peygamber
 H a z r e t - i C e b r â ĩ l (A.) Cebrâil; krş. C e b r â ĩ l ,
 c i b r ĩ l
 h e m (F.) hem
 h e n ũ z (F.) henüz
 h e r (F.) her
 h e r g i z (F.) asla
 h e v â (F.) hava
 h e y b e t (A.) heybet, saygı ve korkuyu birlikte uyandıran hal
 h e z ĩ m e t (A.) bozgun
 h. a l - «bozguna uğramak»
 h ı z m e t (A.) hizmet
 h i c â b (A.) perde
 h ĩ ç (F.) hiç
 h i l e t (A.) süslü elbise
 h o r â s (F. h o r ũ s) horoz; krş. h o r ũ s
 h o r ũ s (F.) horoz; krş. h o r â s
 h o ş (F.) hoş, güzel
 h o ş - v a k t (F.) rahat
 h. b o l - «rahat ve sükûn içinde olmak»
 h u c r e (A.) hücre
 H u d â (F.) Allah; krş. H u d â y

H u d â y (F.) Allah; krş. H u d â

h ū r (A.) huriler

h ū r u k u ş ū r (F., kelimeler A.) huriler ve köşkler

h ū ş (F.) akıl

h. ğ a k i l - «kendine gelmek»

I

ı n a n - inanmak

ı s ı ğ sıcak

t

i ç iç

i ç - içmek

i ç r e içinde

i ğ e r eyer

i k i iki (2)

i k i l e s i her ikisi

i k i n ç i ikinci

i k s ü k eksik; krş. ö k s ü k

i l ğ e r i ileri

i l i ğ el; bk. k o l

i. k ö t e r - «elaçıp dua etmek»

‘i l m - i h i k m e t (F., kelimeler A.) hikmet ilmi

i l t i f â t i (F.) hatır sorma, gönül alma

i. k ı l - «hatır sormak, gönül almak»

i m â m (A.) imam

i m â m l ı k imamlık

i. k ı l - «imamlık etmek»

İ m â n (A.) iman

i. y a r u t — «imanı kuvvetlendirmek»

İ. -ğ a k i r- «iman etmek»

i m ç e k meme

i n- inmek

i n c ü inci

i n d ü r- indirmek, inzal etmek

i r i n dudak; bk. d u d a k

i r k l i k kudretli

°İ s ā (k.a.) Hz. İ s â

İ s r â f i l (A.) İsrâfil; kerûbiyyûn denilen dört büyük melekten biri olup kıyameti öttüreceği bir boru ile haber vermeğe vazifelidir

i s t e- istemek

i ş iş

i t et; bk. g ö ş t

i t- etmek

°i z z e t (A.) ululuk, yücelik

°i. k ı l- «ululamak, yüceltmek»

°i. t u t- «ululamak, yüceltmek»

K

ķ ā b e k a v s e y n (A.) iki kavis arasındaki mesâfe; Hz. Muhammed'in Mirâc gecesi Cenab-ı Hakka olan yakınlık derecesini kinâye yoluyla ifâde eder.

k a b ū l (A.) kabul

k. k ı l- «kabul etmek»

ķ a ç- kaçmak

ķ a ç a n nasıl, ne şekilde

K ā d i r (A.) kudretli; Tanrı

ķ a d e h (A.) kadeh

ķ a d e m (A.) ayak

k. b a s- «girmek»

ķ ķ o y- «girmek»

k ā f ū r (A.) kâfur, taflan'dan elde edilen ve hekimlikte kullanılan, saydam, kokusu kuvvetli bir madde

ķ a l- kalmak

k ā f ū r ī (F.) kâfurdan

ķ a n- kanmak

k' a n d a ki orada, ki o zaman

ķ a p u ğ kapı; bk. ê ŝ i k

ķ a r kar

ķ a r a kara

ķ a r ā r (A.) karar

ķ. ķ ı l- «durmak, sükûnet bulmak»

ķ a r ŝ u karşı

k ā s e (F.) kâse, çanak

ķ a ŝ ön

ķ a t kat, huzur, yan, nezd

ķ a t r ā n (A.) katran

ķ a y a cihet, yön

ķ a y d a nerede

ķ a y s ı hangisi

ķ a y t- geri dönmek

k ê ç- geçmek, bağışlamak, affetmek; bk. öt-

k ê ç e gece

k ê ç ü r- geçirmek, ortadan kaldırmak

k e f ŝ (F.) ayakkabı, pabuç

k. -n i s a l- «ayakkabı çıkarmak»

ķ ı r ķ kırk (40)

k e m (F.) eksik

k e n d i kendi; krş. ķ e n d ü

k e n d ü kendi; krş. k e n d i

- k e r p i ŝ kerpiç
 k e v ŝ e r (A.) kevser, cennette bir havuz
 k e y - giymek
 k ı l - kılmak, yapmak
 k ı m ı r l a ŝ - kımıldamak
 k ı y ā m (A.) kalkma, ayağa kalkma
 k ı y ā m e t (A.) kıyamet
 k ı z ı l kızıl, kırmızı
 k i ŝ i r e k daha küçük, çok küçük
 k i l - gelmek
 k i l t ü r - getirmek
 k i m kim
 k i m e r s e / k i m - e r s e kimse
 k i m i bazısı
 k ĩ m y ā - y ı c ā n (F.) can iksiri
 k i r - girmek
 k i s - kesmek
 k i ŝ i kişi
 k i t - gitmek
 k o l kol, el; bk. i l i g
 k o l - istemek, rica etmek
 k o l t u k l a - koltuğuna girip götürmek
 k o p - ayağa kalkmak
 k o y - koymak, bırakmak, terketmek
 k ö k gök
 k ö n ğ ü l gönül
 k . a ç ı l - «gönül ferahlamak»
 k ö k r e - kükremek, gürlemek
 k ö p çok; bk. ö k ü ŝ
 k ö r - ' görmek

- k ö r g ü z - göstermek
 k ö r k l ü k güzel
 k ö r m e k l i k görme
 k ö r ü n - görünmek
 k ö r ü ŧ - görüşmek, konuşmak
 k ö ŧ k (F. k ŧ ŧ k) köŧk
 k ö t e r - kaldırmak, yükseltmek
 k ö y - yanmak
 k u d r e t (A.) kudret
 k u l kul, köle
 k u l a k kulak
 k u l l u k kulluk, kölelik
 k. k ı l - «kulluk etmek»
 k u ŧ ŧ r (A.) kasırlar, köŧkler
 k u t l u k kutlu, sevinçli, mes'ud
 k. b o l - «sevinmek, mesud olmak»
 k u y r u k kuyruk
 k ü n gün
 k ü n d e her gün

L

- l a ° a l (A. la^l) kırmızı renkte değerli bir taŧ
 l ā - m e k ā n (A.) mekân ötesi

M

- m a ğ f i r e t (A.) Allh'ın, kulların günahını bağıŧlaması
 m a ħ r ŧ m (A.) mahrum, yoksun
 m. b o l - «mahrum olmak»
 m. k a l - «mahrum duruma düşmek»
 m a k ā m (A.) makam, kulun kendi gayret ve sıkıntıya katlan-

ması ile ulaştığı hal; yer

Me k k e (y.a.) Mekke

m a n g a bana

m e l e k (A.) melek

m e l ü l (A.) üzüntülü, üzgün

m. b o l- «üzülmek, üzgün olmak»

m e l ° ü n (A.) melun, lanetlenmiş

m e n ben

m e n i beni

m e n i m benim; krş. m e n i n g

m e n i n g benim; krş. m e n i m

m e n z i l (A.) menzil

m e r c ā n (A.) mercan

m e r h a b ā (A.) merhaba

m e s c i d (A.) mescit

M e s c i d - A k ş ā (y.a.) Kudüs'teki meşhur büyük cami; krş.

A k ş ā

m e v c (A.) dalga

m. u r- «dalgalanmak»

m e y i l (A. meyl) meyil

m. k ı l- «meyletmek»

m e y v e (F.) meyva

m i h m ā n (F.) misafir

m i h r ā b (A.) mihrap

M i k ā ' i l (A.) Mikâil; kerûbiyyûn denilen dört büyük melekten biri olup rızkların taksimine memurdur.

m i n - binmek

m i n ğ bin (1 000)

m i ' r ā c (A.) göğe çıkma, yükselme

m i ' r ā c - A h m e d (F., kelimeler A.) Hz. Muhammed'in göğe

çıkması

M u h a m m e d (k.a.) Hz. Muhammed

m u n d a burada

m u n d ı n bundan

m u n ı bunu

M ū s ā (k.a) Hz. Musa

M u ŧ t a f ā (k.a.) Hz. Muhammed

M u t f * (A.) itaat eden

m. b o l- «itaatkâr olmak»

m ü ' m i n (A.) mümin, Allah'a iman eden

m ü n ā c ā t (A.) Allah'a yalvarma

m. k ı l- «Allah'a yalvarmak»

m ü n ā f ı k (A.) münafık, iki yüzlü, riyakâr; kâfirlikte devam

ettiği halde kendisini müslüman gösteren

m ü r s e l (A.) gönderilmiş; peygamber

m ü ŧ k i l (A.) müşkül, güç

N

n ā g ā h (F.) ansızın

n ā l e (F.) inleme, inilti

n. k ı l- «inlemek»

n a ' l e y n (A.) bir çift ayakkabı, ayakkabı

n. t a r t- «ayakkabı çıkarmak»

n a m ā z (F.) namaz

n. k ı l- «namaz farizasını yerine getirmek»

n a r ı öte

n a z a r (A.) bakış

n. k ı l «bakmak»

n. s a l- «bakmak»

n a ŧ ĩ h a t (A.) nasihat, öğüt; bk. p e n d

- n e ne; krş. n i
- n e b ĩ (A.) nebî,
- n ê ç e nasıl, ne kadar
- n e f s (A.) nefis, ruh, can
- n ê m e r s e şey
- n e r d i b ā n (F.) merdiven
- n i ne; krş. n e
- n i d ā (A.) ses, çağırma
n. a y t ı l- «seslenilmek»
- n i d ā - y ı C e b b ā r (F., kelimeler A.) Allah'ın seslenmesi
- n i y ā z (A.) yalvarma, yakarma, dua
- n ū r (A.) nur
- n ū r - i ş a f ā (F., kelimeler A.) safaya veren nur

O

- o l o
- o l a r onlar
- o l a r ğ a onlara
- o l t u r - oturmak
- o n on (10)
- o n ğ sağ
- o r u n yer
- o t ot
- o t ateş
- o t l a - ötlamak, öt yemek
- o y a ğ uyanık
- o y ğ a t - uyandırmak

Ö

- ö ğ ü r - çevirmek, döndürmek; krş. e v ü r -

ö k s ü k eksik; krş. i k s ü k

ö k ü ş çok, pekçok; bk. k ö p

ö r l e - belirmek, çıkmak, yükselmek

ö t - geçmek; bk. k ê ç -

ö. -ü p b a r - «geçip gitmek»

ö y ev

ö z öz, kendi

ö. -d i n k i t - «kendinden geçmek»

ö z g e başka, diğer

°ö z r (A.) özür, suçun bağışlanması; krş. °ö z ü r

°ö z ü r (A. °ö z r) özür, suçun bağışlanması; kr. °ö z r

°ö. k ı l - «özürde bulunmak, mazeret bildirmek»

°ö. k o l - «bağışlanma dileğinde bulunmak»

P

p e n d (F.) nasihat, öğüt; bk. n a ş i h a t

p e r (F.) kanat

p e r i ş ā n (F.) perişan

p. b o l - «perişan olmak»

p e y ğ a m b e r (F.) peygamber, müstakil şeriat sahibi olan
Allah'ın elçisi

p e y ğ a m b e r l i k peygamberlik

R

R a b (A. Rabb) Rab, Tanrı

r a b b i y e ' l - a ° l ā (A.) Rabbim ne yücedir.

r ā h a t (A.) rahat

r. t a p - «rahat bulmak, huzura ermek»

r a h i m (A. rahm) acıma, krş. r a h m

r a h m (A.) acıma, esirgeme; krş. r a h i m

r. k ı l l- «acımak, esirgemek, merhamet etmek».

R a ħ m a n (A.) herkese merhamet eden; Tanrı'nın adlarından biri

r a ħ m e t (A.) acıma, esirgeme

r ā z (F.) sır

r ā z ī (F.) bir sır

r. a y - / a y t - «sır söylemek»

R e f r e f (A.) Hz. Muhammed'in Miracta oturduğu döşek, minder

R e s ū l (A.) Allah'ın elçisi; Hz. Muhammed

R e s ū l u ' l l ā h (A.) Allah'ın resulu; Hz. Muhammed

r e v ā (F.) yakışır, uygun

r. k ı l l- «uygun görmek»

r e v ā n (F.) yürüyen, giden

r. b o l - «yürümek, gitmek»

r e y ħ ā n (A.) reyhan, fesleğen; güzel koku

r ı z ā (A.) rıza, razı olma

r. b o l - «razı olmak»

R ı z v ā n (A.) Rıdvan, cennetin kapıcısı olan melek

r u ħ ŧ a t (A.) izin

r ū k ū c (A.) öne doğru eğilme

S

s a c ā d e t (A.) saadet, mutluluk

s a ç sa ç

s a ç - saçmak

s a ç r a - sıçramak

S a f i y u ' l l ā h (A.) Hz. Âdem

s a ğ sa ğ, sa ğ taraf

ŧ a ħ r ā (A.) sahra, kır, ova

s ā k ı t (A.) itibardan düşmüş

s. k ı l- «değersiz kılmak»

s a k l a- saklamak, korumak, muhafaza etmek

s a l- salmak, yerleştirmek, yaymak, bırakmak, salıvermek

ş a n ° a t (A.) san'at

s a n ğ a sana

ş a n d a l (A.) sandal ağacı

s a n s ı z sayısız

s a r ı -a doğru

s a r ı ğ sarı

s a v u k r a k daha soğuk, çok soğuk; krş. ş o ğ u k r a k

s e c c ā d e (A.) seccade

s. s a l- «seccade yaymak»

s e b i z (F. sebz) yeşil

s e k i z sekiz (8)

s e k i z b e h i ş t / s e k i z u ç m a ğ «Kur'ân'da da adı geçen sekiz cennet şunlardır : Dâru's-selâm, Dâru'l-huld, Dâru'l-makame, Cennetü'l-me'vâ, Dâru'l-hayavân, Cennetü'l-firdevs, Cennetü'l-°adn, El-makâmu'l-emîn»

s e k s e n seksen (80)

s e l ā m (A.) selam

s. k ı l- «selam vermek»

s. t i ğ ü r - «selam ulaştırmak»

s e n sen

s e n d e sende

s e n i seni

s e n i n ğ senin

s e r v e r (F.) baş, reis

S e t t ā r (A.) örten, ayıpları örten, Tanrı'nın adlarından biri

ş ı f a t (A.) sıfat

s ı ğ - sığmak, mümkün olmak

s ı r (A. sırr) sır

s i d r e (A.) Arşın sağında bulunan bir ağaçtır ki ötesine mah-
luk geçemez, beşerî ilmin son hudududur, ötesi Allah'a
ait âlemdir.

s ĩ m (F.) gümüş

s i v- sevmek

s i v g ü l ü k sevgili

s i v ü n- sevinmek

s i z siz

s i z n i ŋg sizin

s o ğ u k r a k daha soğuk, çok soğuk; krş. s a v u k r a k

s o l sol, sol taraf

s o ŋg son

s o ŋg r a sonra

s o r- sormak

ş o v u k soğuk

s ö z söz

s ö z l e ş- konuşmak

s u / ş u su

s u ' ā l (A.) sual

s. i t - / k ı l- «sormak»

ş u b h (A.) sabah

s u l a- sulamak

ş u n e (A.) yapma, yapış

ş ü r e t (A.) suret, görünüş

s u s a- susamak

s ü c ü d (A.) secde etme

s ü ç ü k r a k daha tatlı, çok tatlı; krş. s ü ç ü k r e k

s ü ç ü k r e k daha tatlı, çok tatlı; krş. s ü ç ü k r a k

s ü ŋg e k kemik

s ü t süt

Ş

- ş ā d (F.) sevinçlilik, mutluluk, gönül ferahlığı
 ş. b o l- «sevinçli olmak, mutlu olmak»
- ş ā d m ā n l ı k sevinçlilik, mutluluk
 ş. b o l- «sevinçli olmak, mutlu olmak»
- ş e f î c (A.) şefaât eden
 ş. k i l t ü r- şefaâtçi kılmak»
- ş e h d ü ş e k e r (F.) bal ve şeker
- ş e h r (F.) şehir
- ş e r b e t (A.) şerbet
- ş o l ş u; krş. u ş a l
- ş ü k ü r (A. şükr) şükür
 ş. k ı l- «şükretmek»

T

- t ā (F.) tâ, kadar
- t ā c (A.) tac
 t. u r- «tac koymak»
- t a h i y y ā t (A.) «Allah ömürler versin!» mânasında bir söz,
 namazın ka'delerinde okunan Et-tahiyâtü duâsı; krş.
 e t - t a h i y y ā t
- t a h s î n (A.) güzel bulup beğenme
- t a h t (F.) taht
- t a m - damlamak
- t a m ā m (A.) tamam
- t a m u ğ cehennem; bk. d ü z e h
- t a n ğ hayret, şaşırma
 t. k a l- «şaşırmak, hayret etmek»
- t a n ğ tan
 t. a t - «şafak sökmek»

t a n ı- tanımak

t a p- bulmak

t a p a -a doğru

t a r t- çekmek, çekip çıkarmak

t a ş dış

t e k i y e (A. tekye) dayanma; krş. t e k y e

t e k y e (A.) dayanma; krş. t e k i y e

t. k ı l- «dayanmak»

t e m ā ş ā (F.) bakıp seyretme, gezme

t. k ı l- «seyretmek»

t e m ü r damar

t e n (F.) ten, vücut

T e n ğ r i Tanrı, Hz. Allah

t e z g i n çabucak; krş. t i z r a k

t i g- değmek, ulaşmak

t i g ü r- değdirmek, ulaştırmak

t i l dil

t i l e- dilemek

t i ş dış; krş. d i ş

t i v e deve

t i z (F.) tez, çabuk

t i z g i n dizgin

t i z r a k çabucak; krş. t e z g i n

t o ğ toz; bk. g e r d

t o l u n dolun

t. a y «dolunay»

t o n / t o n elbise

t ö r t dört

t ö r t ü n ç dördüncü; krş. t ö r t ü n ç i

t ö r t ü n ç i dördüncü; krş. t ö r t ü n ç

t u r - durmak
 t u r f a (A.) acayip, tuhaf
 t u t - tutmak
 t ü g t ü y
 t ü ş - düşmek, inmek

U

u ç - uçmak, yükselmek
 u ç a sırt
 u ç m a ħ cennet; bk. u ç m a k
 u ç m a k cennet; krş. u ç m a ħ
 u f k (A.) ufuk
 u. m a k ā m ı «Hazret-i vâhidiyye ve Hazret-i ulûhiyye'den ibaret olan ruh makamının son mertebesi»
 u k - anlamak
 u l a - eklemek
 u l u ğ r a k daha büyük, çok büyük; büyükçe
 u r - vurmak
 u r u l - vurulmak
 u ş a l işte o; krş. ş o l
 u t r u karşı
 u z u r - göndermek, irsal etmek

Ü

ü ç üç (3)
 ü ç ü n için
 ü ç ü n ç i üçüncü
 ü m m e t (A.) ümmet
 Ü m m ü h ā n (k.a.) bk. Ü m m ü h ā n ĩ
 Ü m m ü h ā n ĩ (k.a.) Ümmühanî; Hz. Ali'nin ablası olup Hz. Muhammed, Mirac gecesi onun evinde bulunmuştu.

ü n ses

ü n d e- seslenmek, çağırarak

ü r ü n ğ beyaz

ü z e n ğ ü üzengi

V

v a k t (A.) vakit

v e (A.) ve

v e l î (F.) velâkin, amma

v e y â (F.) veya

Y

y â (F.) ya, yahut

y â d ğ â r (F.) yadigâr

y a ğ ş ı iyi, güzel

y â k ũ t (A.) yakut, değerli bir taş

y â l (F.) boyun, gerdan

y a m a n kötü, fena

y a n yan, kat, huzur

y a n- dönmek, geri gelmek

y a n d u r- yakmak

y a n d u r- döndermek, geri çevirmek

y a r a t- yaratmak

y a r ı m yarım

y a r l ı ğ emir, buyruk; krş. y a r l ı k

y a r l ı k emir, buyruk; krş. y a r l ı ğ

y a r u- parlamak

y a r u k parlak

y a r u t- parlatmak

y a s s ı ğ yatsı

y. n a m â z ı «yatsı namazı»

y a ş yaş, gözyaşı

y. a k ı z- «gözyaşı dökmek, ağlamak»

y a ş ı l yeşil

y a t- yatmak

y a v l a k kötü, fena, değersiz

y a v u k r a k daha yakın, çok yakın

y a y- yaymak

y a z u k günah; bk. ' g ü n â h

y. k ê ç ü r- «günah bağışlamak»

y e n e yine

y ê t- yetmek, ulaşmak, erişmek

y ê t e yedi (7); krş. y ê t i

y ê t i yedi (7); krş. y ê t e

y. t a m u ğ / y ê t e d ü z e h «Kur'ân'da da adı geçen yedi cehennem şunlardır : Cehennem, Sa'îr, Sakar, Cahîm, Lazâ, Hutâme, Hâviye»

y ê t i l- ulaşılmak, erişilmek

y ê t k ü r- ulaştırmak, eriştırmek

y ê t i n ç i yedinci

y ê t m i ş yetmiş (70)

y ı f a r misk; krş. y u p a r

y ı ğ ı l- toplanmak

y ı ğ l a- ağlamak

y ı l yıl, sene

y ı l l ı k yıllık

y i b e r- göndermek

y i r yer

y o k yok

y o k a r ı yukarı

y o k s ı z l ı k yoksuzluk

y o l yol

y ö r i- yürümek; krş. y ö r ü-

y ö r ü- yürümek; krş. y ö r i-

y u l d u z yıldız

y u m- yummak, kapamak

y u p a m misk; krş. y ı f a r

y ü k ü n- secde etmek

y ü z yüz, çehre

y. -i k a r a b o l- «mahcup olmak»

y ü z yüz (100)

Z

z a ° f e r ā n (A.) safran; krş. z a ğ f e r ā n

z a ğ f e r ā n (A. za°feran) safran; krş. z a ° f e r ā n

z ā h i r (A.) açık, belli, meydanda

z a m ā n (A.) zaman

z ā r (F.) ağlayan, inleyen

z ā r ĩ l ı k ağlama, inleme

z. k ı l- «ağlamak, inlemek»

z e b e r c e d (A.) zümrütten daha açık yeşil renkli değerli bir taş

z e n c ĩ r (F.) zincir

z i h ĩ (A.) ne güzel, ne hoş

z i n h ā r (F.) asla, sakın

z ü m ü r r ü d (A.) zümrüt

İŞLETME EKLERİ

- a / - e	.zarf-fiil eki
- a r / - e r	geniş zaman eki
- a y / - e y	teklik 1. şahıs emir eki
- b a n / - b e n	zarf-fiil eki
- ç a / - ç e	eşitlik eki
- d a / - d e	bulunma hali eki
- d a n / - d e n	çıkma hali eki
- d ı / d i ; - d u / - d ü	görülen geçmiş zaman eki
- d ı n / - d i n	çıkma hali eki
- d u r / - d ü r	teklik 3. şahıs bildirme eki
- ğ a / - g e	yaklaşma hali eki
- ğ a ç / - g e ç	zarf-fiil eki
- ğ a n / - g e n	isim-fiil eki
- ğ a n d a / - g e n d e	zarf-fiil eki
- ğ a y / - g e y	gelecek zaman eki
- ğ ı l / - g i l	teklik 2. şahıs emir eki
- ğ u n ç a / - g ü n ç e	zarf-fiil eki
- ı / - i	teklik 3. şahıs iyelik eki
- k a / - k e	yaklaşma hali eki
- k a n / - k e n	isim-fiil eki
- k u n ç a / - k ü n ç e	zarf-fiil eki
- l a r ı / - l e r i	çokluk 3. şahıs iyelik eki
- m	teklik 1. şahıs iyelik eki
- m	teklik 1. şahıs eki
- m a s / - m e s	menfi geniş zaman eki
- m ı ş / - m i ş	öğrenilen geçmiş zaman eki
- m ı ş / - m i ş	isim-fiil eki
- m ı z / - m i z	çokluk 1. şahıs iyelik eki
- n	yükleme hali eki

- nġ	teklik 2. şahıs iyelik eki
- nġ	teklik 2. şahıs eki
- nġ	çokluk 2. şahıs emir eki
- nġ u z / - nġ ü z	çokluk 2. şahıs eki
- n ı / - n i	yükleme hali eki
- n ı nġ / - n i nġ	ilgi hali eki
- p	zarf-fiil eki
- r	geniş zaman eki
- s a / - s e	şart eki
- s ı / - s i	teklik 3. şahıs iyelik eki
- s u n / - s ü n	teklik 3. şahıs emir eki
- s u n l a r / - s ü n l e r	çokluk 3. şahıs emir eki
- t ı / - t i	görülen geçmiş zaman eki
- t u r / - t ü r	teklik 3. şahıs bildirme eki
- u / - ü	zarf-fiil eki
- u b a n / - ü b e n	zarf-fiil eki
- u b a n ı / - ü b e n i	zarf-fiil eki
- y ı n / - y i n	teklik 1. şahıs emir eki

KISALTMALAR ve BİBLİYOGRAFYA

- A. : Arapça
- AH. : Edib Ahmed b. Mahmud Yükneci, **Atabetü'l-hakayık**, (Yayınlayan : Reşid Rahmeti Arat), İstanbul 1951, T.D.K. yayınlarından, C. II. 32
- Alt. Gr. : A. von Gabain, **Alttürkische Grammatik**, Leipzig 1950, (2. baskı)
- Az. T. : Muharem Ergin, **Azeri Türkçesi**, İstanbul 1971, İst. Univ. Edebiyat Fak. yayınları, no : 1633
- bk. : bakınız
- C. : Caferoğlu yazması
- Chag. Man. : Janos Eckmann, **Chagatay Manual**, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Volume 60, Mouton and Co., The Hague, The Netherlands 1966
- Çağ. : Çağatay Türkçesi
- Dîvân. : Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lûgat-it-Türk** (Yayınlayan : Besim Atalay), c. I-III, Ankara 1938 - 1941; Dizin, Ankara 1943
- DT. : Doğu Türkçesi
- ET. : Eski Türkçe
- F. : Farsça
- Fund. I : **Philologiae Turcicae Fundamenta**, I, Wiesbaden 1959
- İA. : **İslam Ansiklopedisi**
- K. : Kazan baskısı
- Kaz. Tat. : Kaare Thomsen, **Das Kasantatarische und die Westsibirischen Dialekte**, Fund. I, pp. 406-420
- krş. : karşılaştırınız

- Nesâyim. : Kemal Eraslan, **Ali Şir Nevâyî, Nesâyimü'l-mahabbe min şemâyimi'l-fütüvve** —Metin ve Dil Hususiyetleri— İstanbul 1969 (Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi)
- Ork. Gr. : Talat Tekin, **A Grammar of Orkhon Turkic**, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Volume 69, Mouton and Co., The Hague, The Netherlands 1968
- Özb. Gr. : A. von Gabain, **Özbekische Grammatik**, Leipzig und Wien 1945
- Radloff. Wb. : Wilhelm Radloff, **Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte**, c. I-IV, Mouton and Co., The Hague, The Netherlands 1960
- Şeyh Süleyman L. : Şeyh Süleyman Efendi-i Buharî **Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî**, İstanbul 1298
- T. : Türkçe
- TDB. : Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul 1972, İst. Üniv. Edebiyat Fak. yayınları : 785
- TDED. : İst. Üniv. Edebiyat Fak. **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**
- US. : Ahmet Caferoğlu, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul 1968, T.D.K. yayınları, sayı : 250
- Uyg. : Uygur Türkçesi